

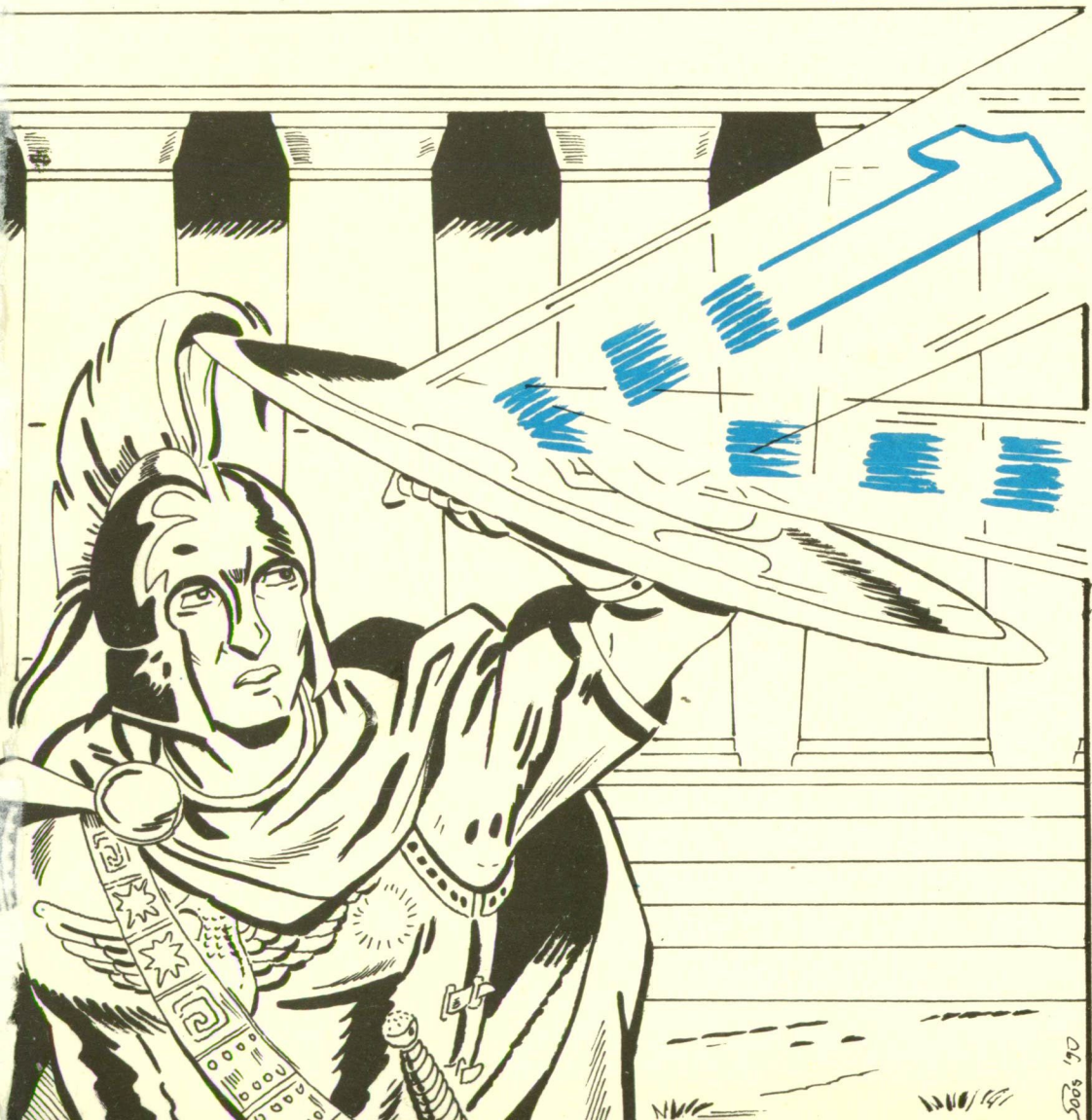
56,751 1-4. o. kek

56751

1053

NYELVÉLO

NYELVELŐ

A JATE Bölcsészettudományi Karának
nyelvészeti – irodalmi diákfolyóirata

I. évfolyam, 1. szám

Felelős kiadó: DR. SZABÓ JÓZSEF
Felelős szerkesztő: H. TÓTH TIBOR

Szerkesztik:
GÖNCZÖL ANDREA
NÉMETH MIKLÓS
PITI FERENC
TÁMADI RITA

Címlap és grafika: SOÓS TIBOR

A szerkesztőség címe:
JATE Bölcsészettudományi Kar
6722 Szeged, Egyetem u. 2.
Telefon: 21 – 111/152 (iroda), 21 – 111/295 (felelős szerkesztő)

Szeged, 1991.

A kiadvány a
PRO CULTURA Alapítvány
támogatásával jelenik meg.

Gépelte: FITOR TÍMEA

A szövegszerkesztést SZŐNYI ETELKA végezte
WordPerfect 5.1 szövegszerkesztő programmal
a JATE Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztőségében (**JATEPRINT**)

TARTALOM

Piti Ferenc:	...A nyelvészeket lelővik, ugye? (Bevezető helyett)	5
--------------	--	---

NYELVTUDOMÁNY

Nyelv és politika		
Németh Miklós:	A politikai napilapok műfajelméletének és nyelvhasználatának vázlata	9
Büky László:	Kísértetjárás	14
H. Tóth Tibor:	Újabb kísértetjárás	15
Szociolingvisztika		
Hártó Gábor:	A kosdi nyelvjárás furcsaságairól	16
Nyelv és filozófia		
Szécsi Gábor:	Az analitikus nyelvfilozófia történetbölcseletének kérdései	19
Nyelv és oktatás		
Bicskeiné Zsulán Julianna:	Szótévesztések 14 évesek élőnyelvi szövegeiben	20
Nyelvművelés		
Vecsernyés Ildikó:	Mit valószínűsíthetünk?	24
Bármí Áron:	Percontatio Panelica	24
Zsigri Gyula:	Darátum	25
PiF:	Sörrágcsáló	25
H. Tóth Tibor:	Fűszerso	26
Riport, ismertetés		
Támadó Rita:	Beszélgetés Büky Lászlóval	28
Gáspár Karolina:	...Gyakran éjfélkor csengett a telefon	29
H. Tóth Tibor:	Monográfia a magyar nyelvjárásszigetekről (Ismertetés Szabó József új könyvéről)	30
Támadó Rita:	Ismertetés Büky László új könyvéről	31

IRODALOM

Piti Ferenc:	Koldus dal	35
	Tünde fények	35
	Séta a Holdon (versek)	35
Mihály István:	A. Rimbaud testéhez	36
	Akt (versek)	36
Soós Tibor:	A herceg hosszú éjszakája (novella)	37
Kelemen Zoltán:	Temetés	40
	levél (versek)	40
Nagy Beáta:	Versfordítások	41
Mikó Sándor:	Szabálytalan találkozások (novella)	42
Bordás Mátyás:	Gyászban	44
	Léda	45
	Szólítunk, Hattyú (versek)	46

Nyelvi játszótér	
Nyelvészfüllel	47
Diákhumor	48
Játék a szavakkal	
I. Agyrémszótár	48
II. Vicc, találós	49
Rejtvény	49
Postaláda	
Hírek (Hírek, Diákköri hírek, Anyanyelvápolás)	51
Pályázat	52
Levél (szerkesztői utószó)	52

...A nyelvészeket lelövük, ugye?

(Bevezető helyett)

Talán akad egy-egy merész olvasó, aki már eljutott idáig a lap böngészésében, s most felmerül benne a kérdés: valójában *mi célból* íródott ez az újság, hiszen irodalmi és nyelvészeti kiadvány számos akad az országban? Kérem, engedjék meg, hogy felfedjem a titkok nyitját. Nem azért, mert milliókat akarunk ezen a lapon keresni. Nem is, mert annyira unatkoznánk.

Hanem ezért:

13. oldal: Micsoda hülyeség!

? ? ?

Mi ez?

! ? ?

25. oldal: Minden nyelvészt fel kéne kötni!!

Egyetértek.

You are right.

A gondolatot támogatom.

15. oldal: Unom!

Én is!

Szörnyű!

Marhaság!

Egy hét múlva vizsgázom belőle!

Én is!

Én nem.

Én 2 nap.

Eme bájos kis leletre a JATE Központi Könyvtárának olvasótermében bukkantam, közelebbről HUSZÁR ÁGNES: *A predikatív viszony szintaktikai kategóriái* című művében (NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK, 101. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. Könyvtári száma: B.85815). A fenti megjegyzések a mű idézett oldalainak margóin szerepelnek, feltehetőleg magyar szakos, de az irodalomhoz jobban vonzódó ifjú tudósjelöltek tollából.

Kedves irodalmárok, higgyétek el: ez a szörnyű hangzású cím nemes belsőt takar! Én (aki szintén lehúztam egy évet magyar szakon) csak azt mondhatom nektek: Ha megdobnak kövel, dobd vissza kenyérrel! Ti, kik az irodalom emlőin (képzavar!) nevelkedtetek, bizonyosan sívárabbnak találjátok a fonémákat és szintagmákat, mint a metonímiák és a rímek tarka rétvjét.

A lap feladata tehát nem más, mint hogy hirdesse e két „szélsőség” között a megegyezés lehetőségét; hogy megpróbálja megszüntetni az irodalom és a nyelvészet, illetve az irodalmárok és a jobb sorsra érdemes (lásd: idézett mű 25. oldal, első megjegyzés) nyelvészek közötti szakadékok; hogy elhitesse: mindkét területnek szüksége van a másikkra; hogy az egyetemista ifjú, midőn megkérdezik tőle, mi jut eszébe először arról, hogy „nyelvészet”, ne azt mondja: „smárolás”.

Újságunk tehát egy *fehér zászló*, mely a diplomáciában a békekötés jelképe. Persze, nagyon bízunk abban, hogy az ellentétek csak látszólagosak, s csak mi képzelődünk. Ha igen, annál jobb.

Akkor viszont még inkább ajánlhatjuk e kiadványt a közönség figyelmébe, hiszen ez esetben nem a fehér zászló, hanem a *biztosítótű* szerepét vállalhatjuk: összekapcsoljuk a két diszciplínát. Hiszen ezért fogtunk az egész munkához.

És még valami. Azt üzenem annak az ismeretlennek, aki a két felkiáltójeles megjegyzést tette: én a probléma megoldására a sokkal humánusabb *gofóty* javasolnám.

Piti Ferenc

NYELVTUDOMÁNY

Nyelv és politika

A politikai napilapok műfajelméletének és nyelvhasználatának vázlata

– Avagy egy retorika végnapjai és feltámadása (1984–89.) –

NÉMETH MIKLÓS

I. rész

A címbéli két évszám kiválasztása – két egymáshoz igen közeli esztendő – azt sejtetné, hogy valamiféle mikrovizsgálat lesz e dolgozat tárgya. Nos, aki erre számít, téved. Ugyanis négy év alatt a politikai sajtó egész műfaji rendszere, szóhasználatja megváltozott, és e változások vázlatos leírását tekintem elérendő célnak. 1984 és 1989 csak látszólag esik közel egymáshoz, valójában igen nagy szakadék van a kettő között. Egy nyelvészeti vizsgálat feladata éppen az lehetne, hogy ezt a „törésvonalat” megpróbálja rekonstruálni, illetve hogy bizonyítsa: a sajtó nyelve önmagában is félreismerhetetlen jelzője a kelet-közép-európai térség átalakulásának. Ha a nyelvhasználat, a stílus, a retorika megfigyelései bizonyítják, hogy a két esztendő sajtónyelve szoros kapcsolatban van (ha akarjuk, ha nem) a társadalmi-politikai feltételrendszerrel. A nyelv, és főképpen a sajtó olyan „állatorvosi ló”, amely mindig magán hordozza a társadalmi-politikai élet betegségeinek tüneteit. Más kérdés, hogyan viszonyul a sajtó nyelve az egész nyelvi rendszerhez, és mennyire illendő kiterjeszteni vizsgálatunk eredményeit a nyelv egészére. A kommunikációs helyzetből következően igen kicsi a sajtó nyelvének mozgástere, de e kis térben az egészhez mérten nem nagy változás is szembetűnő. És végül az igazán nagy kérdés: Képes-e jellegében, alapvető hibáiban megváltozni e jelrendszer, vagy esetleg nem is jelent a változás egyszerre másságot?

Eddig nagyvonalúan „sajtó”-ról beszéltem, pedig egyetlen napilap vizsgálatát végeztem el, a *Népszabadság*-ét. Természetesen nem véletlen, hogy éppen e lapra esett választásom. A Népszabadság évtizedekig a *Párt* lapja volt, az ország egyetlen törvényes pártjéé. Így talán még szorosabbak lehettek a szálak az újságnyelv és a politikai-társadalmi mikroklima között; a szorosra fűzött szálakat nevezhetjük ráhatásnak vagy pártirányításnak. Reményeim és elképzeléseim szerint a Népszabadság nyelvében talán a többi lapénál is erőteljesebben mutatkoznak meg azok a nyelvi, nyelvhasználati jelenségek, amelyek felderítésére vállalkoztam, könnyebb karikírozni, látványosabb ábrázolni a *váltást*.

Talán azt sem fölösleges indokolnom, miért éppen 1984 és 1989 nyelvére esett a választásom. 1984 volt az utolsó „békeév” a kelet-közép-európai diktatúrák életében, hiszen 1985 tavaszán Gorbacsovot választották az SZKP főtitkárává a Szovjetunióban, és megkezdődhetett a fájdalmas átváltozás, „a rút pártidiktatúra-báboknak pillangószépségű polgári demokráciákká” való átalakulása. Más részről nem tagadom, George Orwell: 1984. című műve is felderengett tudatomban a választáskor: van egy halvány, de nem észlelhetetlen lehetősége az orwelli és a magyarországi 1984 összejátszásának; a sorok mögött ugyanis mindig ott bujkál Orwell torz mosolya. (Legalábbis a dolgozat első részében.) 1989: talán ez az esztendő hozta a legtöbb fordulatot, és utolsó lezárt éve átalakulásunknak, másrészt 1990 a választási harcok jegyében telt el, és ez most a mi szempontunkból érdektelen. Azért érdektelen, mert a kampányévre jellemző hangnem, szóhasználat oly érdekes és sajátságos, hogy érdemes lenne egy külön dolgozatban foglalkozni e kérdéssel.

Céljaim nem politikai jellegűek, számomra a nyelvészeti vizsgálódás a lényeges. A politikával kapcsolatban inkább a tömeglélektan érdekel, vagyis az a mód, ahogyan a tájékoztatás manipulálja az embereket, és az a reakció, amellyel az egyén az adott üzenetre válaszolhat. Ennek a pszichológiai (megkockáztatom egy „manipulációelmélet” jegyében: pedagógiai) folyamatnak a nyelvi eszközeit kell a következőkben áttekintennem. Az egyes nyelvi jelenségek vizsgálatakor mindig fölteszem a kérdést: milyen szándék hozta létre az adott megnyilvánulást, mi a szándékolt hatása, és vajon mennyit ér el ebből? A szövegek, szövegrészek elemzésekor a szövszerkezetek, mondatok és a textus szintjén végeztem vizsgálódásaimat. A morfémák és a fonémák szintjét nem elemeztem. Igen fontosak viszont a szöveg szintjén végzett retorikai vizsgálatok. Látni fogjuk, hogy létezik egy ún. *káder-retorika* a maga merev normarendszerével: műfajaival, terminusaival, toposzaival. Végezetül: nem foglalkoztam helyesírási problémákkal, amelyekről amúgy sem lehet eldönteni, hogy a szerző kéziratában is benne voltak-e, vagy csak sajtóhibák.

Következzék tehát elsőként 1984!

Káder-retorika

Már felvettem a gondolatot, hogy létezik valamiféle **káder-retorika**, és megvannak a maga kedvelt műfajai is; tehát ismerkedjünk meg velük!

Első példánk a *megemlékezés valamely ország nagyságáról valamilyen nemzeti ünnepe alkalmából* nevezetű műfajból való. Ezek a laudatók – mindenki tudja – szinte kötelező érvényűek voltak, mindenki megemlékezett a másik ország ünnepeiről, és viszont elvárhatta ezt – a proletár internacionalizmus jegyében. Álljon itt egy ilyen dicsőítő beszéd – káder módra: „Harmincöt éve annak, hogy munkás-paraszt hatalom jött létre német földön, amely a nemzetközi proletariátus halhatatlanjait, Marxot és Engelst adta a világnak, amelyen a munkásmozgalom hajnalától kezdve sosem szűnt meg a harc az igazságosabb társadalmi rendért, s amelyen a múlt században és a századelőn igen erőteljes volt a nacionalista torzulásokkal szemben a munkásosztály internacionalizmusa (...) Az új állam nagyon nehéz helyzetből indult. (...) A NSZEP által a marxista-leninista eszmék szellemében vezetett nép erős akarattal és céltudatosan vágott neki az új életet teremtő és új reményeket ígérő munkának. (...) A szónok elismeréssel szólt azokról az eredményekről, amelyeket az NDK az országépítő munkában elért.” [1]. A beszéd következő részében a két állam *gyümölcsöző* kapcsolatait ismertette a szónok – itt eltekintek az idézetektől. Látható, hogy sajátos hármastagolása van az efféle dicsőítő beszédeknek, amely a következő általános sémába sűríthető:

1. A szónok megköszöni az országnak, hogy olyan kiemelkedő munkásmozgalmi hősokeket adott a világnak, mint X, Y vagy Z. (Mintha bizony az ország érdeme lenne!)
2. A szónok ismerteti az adott testvéri ország által bejárt történelmi utat – három tételben:
 - A) A „háborús örökség”, a kezdet
 - B) Az építőmunka szépségei és nagysága
 - C) „De ma...” – azaz a jelen idillje
3. Országunk és az adott állam kapcsolatainak megfestése

Ez tehát a szerkezete egy ilyen országdicsőítő beszédnek. Talán sikerült az idézettel érzékeltetni a hármasságot. Látható, hogy a szónoklat első mondata megadja az alaphangot: sikerült annyira túlterhelni a szövegkezdő mondatot, hogy az első hallásra szinte felfoghatatlan. Ezzel sugallja a szónok a hallgatóságnak, hogy „Ez a beszéd úgyis túl igényes és művelt ahhoz, hogy Te megértsd” – és valóban, a hallgatóság jó része már itt elveszíti a fonalat. Ne feledkezzünk el róla, hogy ez a beszéd először előszóban hangzott el, azaz alapvetően *orális* funkciója volt – vagy megértette valaki elsőre, vagy nem tudta tovább követni. Az már más kérdés, hogy ez a beszéd megjelent nyomtatásban is, így az olvasónak van lehetősége addig rágódni e modattorzszülöttön, míg meg nem érti. Az idézett mondat bonyolultságát azzal sikerült elérni, hogy a határozói mellékmondatnak (állandó

határozói) három vonatkozó mellékmondata van. Ráadásul az egyes tagmondatok egyszerű mondatként is eléggé terjedősek lennének. Nem könnyíti a szövegrész megértését a káder-szótárból belégyömöszölt három idegen szó sem.

A néhány idézett sorban a fentiekben kívül is találhatunk bőségesen káder-retorikai eszközöket: a keserű múlt és az idilli jelen szembeállítására például már-már topikus a műfajban. Azután az annyira kedvelt hajnalmetafora, az örökös mozgalmi toposz, amely elterjedését a november 7-i műsorokból elmaradhatatlan szimbólumnak, az *Auróra* cirkálónak köszönheti (legalábbis sejtésem szerint). Más kérdés, hogy lehet-e egy mozgalomnak hajnala, anélkül, hogy képzavar gyanújába ne keveredne kifejezésünk. Elképzelhető-e a *hajnal* használata bármely más mozgalom kezdeteivel kapcsolatban? Azt hiszem, nem. Az „Edzett Ifjúságért Mozgalom hajnala” kifejezés például eléggé furcsán hangzik. Arról lehet itt szó, hogy a káder-retorika teljesen kisajátította a hajnalmetaforát a munkásmozgalom számára – és sikerült elterjesztenie, ezzel a jelen nyelvében jól leszűkítette a hajnal ikonológiai jelentéskörét. Kulcsszó idézett szövegünkben az *új* is, – az *új* szó jelentését ez a fajta nyelvhasználat teljesen eltolta a *jó* jelentésköre felé: szinte természetesen tartja, hogy ami új, az szükségképpen jó is. E két toposz olyan a sajtó „káderesített” nyelvében, mint a „Rózsásujjú hajnal kelt ki a ködből” sor Homérosznál. Lehet, hogy a *hajnali* mégis inkább tőle vették?

A *munkás-paraszt hatalom és a marxista-leninista eszmék* olyan jelzős szerkezetek, amelyek gyakorlatilag fölbonthatatlanok, alap- vagy meghatározó tagjuknak a főtitőtől eltérő használata már-már sérti a tárgyalt normarendszert. Ha maradunk Homérosznál, akkor a „sisakrázó deli Hektor” és a „leleményes Odüsszeusz” jut eszembe róluk. Azonban a párhuzam csak fenntartásokkal igaz:

1. A két beszédmód nem mérhető össze egymással, és nem is kívánom Homéroszt sértegetni.
2. A káder-retorika „idült” szó szerkezetei mintha szorosabban tapadnának össze prózában, mint a homéroszi jelzős szerkezetek a hexameter követelte szigorú-rendben.

Az előbbieket szorosabb kapcsolatának oka nem a variációs lehetőségek hiánya, mint Homérosznál, hanem a nyelvi igénytelenség és a mindent legyőző kényelmesség. Elvégre könnyebb modulokból építeni, mint egyes apró elemekből.

Ki kell még térnünk a szöveg *szónok* szavára. A sorok mellett az újságban ugyanis egy fénykép látható. A fotón Faluvégi Lajos (ti. a szónok) látható, amint eléggé közlőrl betűzi a kezében tartott papírköteg felső lapját. Ennyit el kellett még mondanom – a bizalmaskodás jegyében – retorikánk művelőjéről.

Műfaji kalandozásunk következő állomása a *munkásmozgalmi nekrológ*. „Mély részvételt vettek végső búcsút Dabronaki Gyulától, a munkásmozgalom régi harcosától. (...) Dabronaki Gyula halálával a párt megbízható, hű harcosát veszítette el, akit gyermekkorától elszakíthatatlan szálak fűttek a mozgalomhoz. (...) Munkássága meghatározó jellegű volt a szervezet életében, elévülhetetlen érdemei vannak abban (...). Fáradhatatlanul munkálkodott a szocialista Magyarország megteremtéséért.

A család, a barátok, az Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete nevében Szilágyi László, az ÉDOSZ titkára búcsúzott. Dabronaki Gyulát a Munkásmozgalmi Panteon sírkertjében helyezték végső nyugalomra. A gyászszertartás az Internacionálé hangjaival ért véget.” [2].

Itt is megvan a koreográfia:

1. Az elhunyt mozgalmi érdemeinek magasztalása. Kötelező zárlat: az elhunyt az egész ország érdekeit szolgálta.
2. A temetkezési ceremónia leírása. Legfontosabb: Ki búcsúztatta az elhunytat?

Ebben a szövegben hemzsegnék a megkövült jelzős szintagmák, melyeknek alap- vagy meghatározó tagját ez a zsargon nem is képes külön használni: *elszakíthatatlan szálak, elévülhetetlen érdemei, a szocialista Magyarország, végső nyugalomra, az Internacionálé hangjaival* stb. Ezek azt a nyelvi igényt vagy inkább igénytelenséget tükrözik, hogy minél kevesebb erőfeszítéssel lehessen „megoldani” egy ilyen sajtócikket. Csak a tulajdonneveket kell behelyettesíteni, és bármely munkásmozgalmi hős nekrológja elkészíthető. A generatív grammatika mintájára *generatív retorikának* nevezhetnénk ezt az állandósult képletrendszert.

A munkásmozgalom „kitermelte” a maga *rítusait*, melyeknek elnevezését mind átvette a sajtó. Ennek a „pogány szakralitásnak” a szertartásai közé tartozik pl. a hamvasztás (az idézett szövegben nem szerepelt), a Munkásmozgalmi Panteonban való temetkezés; e mozgalmi rítusrendszernek himnusza pedig az Internacionálé. Az, hogy egy effajta ünnepséggel mindig az *Internacionálé hangjaival ér véget*, bizonyos statikumot, megváltoztathatatlanságot jelez: az elvek, a rendszer állandóságát.

A sajtó tehát nagyon pontosan átvette e mozgalmi szakszavakat, az egysíkú „jelenségvilágot” még egysíkúbb nyelvvé ábrázolja. Nyelve nyilvánosságot adott ezeknek a rítusoknak, és velük a mozgalmi metanyelvet, felváltva velük az emberi magyar nyelvet.

A Munkásmozgalmi Panteon elnevezést egyébiránt igen szerencsétlennek tartom, hiszen a *panteon* szó jelentése eredetileg ’templom’ is volt. Márpedig egy magára valamit is adó munkásmozgalmi hős templomot csak képen látott, nemhogy abba temetkezzen, örök időkre. A kifejezésben az az elvetélt, ügyefogyott törekvés figyelhető meg, ahogyan a Mozgalom igyekszik összetákolni saját eklektikus mítoszával – tagadva mindenféle démoni spiritualitást. Egyfelől szeretne lerombolni mindent, ami spirituális, mitikus, másfelől ezek egy részéből mítoszt próbál alkotni magának.

Harmadik műfajunk a *belső vezércikk*. „A szovjet vezetés mégis abból indult ki: eleget kell tenni a népek azon óhajának, hogy nem szabad kihagyni egyetlen, mégoly távoli sikerrel kecsegtető lehetőséget sem, ami az emberiség békéjének erősítését szolgálhatja. A hatalmas felelősség, amely a Szovjetunió vállaira nehezedik a világbéke sorsáért, arra ösztönzi, hogy mindent alárendeljen az emberiség legfőbb sorskérdésének, újból és újból kísérletet tegyen a megegyezés keresésére. (...) Hazánkban – akár szerte a világon – sokakat aggaszt a kérdés: vajon teljesen beborul-e a nemzetközi égbolt, nincs többé kilátás a béke megszilárdítására, az enyhüléshez való visszakanyarodásra? Nem csupán a világnézetünkől idegen az ilyesfajta katasztrófahangulat.” [3].

A *belső vezércikknek* nem sikerült olyan általános sémáját fölfedeznem, mint eddigi műfajainknak. De ennek ellenére rengeteg érdekességet tartogat számunkra. Általánosíthatóvá válik megfigyelésünk, hogy a káder-sajtó retorikája kedveli a biblikus-profétiás hangnemet, amint azt idézetünk is bizonyítja. (A másik igen kedvelt eszköze a familiaritás, a család nyelve, de erről később lesz szó.) Kedveli a sarkítást, azt a tündérmese-effektust, amelyben a Jó és Gonosz harcol egymással; mint itt a cikkben, ahol a Szovjetunió mint egy önkívületben rángatózó hős próbálja tartani a vállaira nehezedő felelősséget. A *Szovjetunió vállal* – ez önmagában is képzavar-nyanus kifejezés lenne. Nem elhanyagolható a konkretizálás mértéke sem: a *szovjet vezetés*, a *Szovjetunió* – ezek a cikk legkonkrétabb alanyi kategóriái. Igaz, legalább egyikük tulajdonnév – bár a szárazföld egyhatodát jelenti. Ez a fajta mindent elmosó, általánosító, személytelen újságírás a *szocialista Magyarország* terméke. A „képzavar-termelésben” mindenesetre élre tört ez a publicisztika. A szerző nem elégedett meg előbbi alkotásával, hanem újabb zavaros kifejezést vezet be: a *nemzetközi égbolt* fogalmát. Úgy látszik, ez is internacionalizálódott. Zseniálisan él az újságíró a szónoki kérdés eszközével, a lehető legsötétebb jövő képét vetítve honfitársai elé apokaliptikus látomásként. Ezt az alternatívát nyújtja, de még így sem érzi eléggé egyértelműnek a választást, meg is válaszolja a szónoki kérdést, meghozza olvasóinak, honfitársainak nevében – azok véleményének megkérdezése nélkül. Vajon miért semmisíti meg a kérdés pszichológiai hatását azzal, hogy megválaszolja, és miért vált át többes szám első személyre, a mi nevünkben válaszolva? Az olvasó hálás lehet a szerzőnek, hogy e művet elolvassán végre megtudta: milyen is az ő saját világnézete. Ezért sem fölösleges időtöltés újságot olvasni...

Publicistánk szóhasználatát sem marad el egyéb erőnyeitől, például „amerikai burzsoá megfigyelőket” [4] emleget műve további részében. Valójában csak ő tudna válaszolni, miért választotta a pejoratív *burzsoá* kifejezést. Hiszen írhatott volna *polgárit* is helyette, vagy urambocsá! csak „amerikai megfigyelőket”.

A *színes rövidhír* elemzéséhez három hírrészletet választottam.

1. „Veress Péter külkereskedelmi miniszter Hriszto Hrisztovnak, a Bolgár Népköztársaság külkereskedelmi miniszterének meghívására szeptember 28. és 30. között látogatást tett az őszi plovdivi vásáron.” [5]
2. „...Az MSZMP KB meghívására szeptember 26. és október 1. között látogatást tett hazánkban Eduardo Viera, az Uruguayi Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja.” [6]

3. „A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága meghívására szeptember 23. és 30. között látogatást tett hazánkban a Japán Szocialista Párt munkásküldöttsége...” [7]

Az ilyen híreket az MTI szakemberei gyártották nagy sorozatban. Arra sem vették a fáradságot, hogy legalább más mondatszerkezetet, más szavakat használjanak az ugyanazon lapszám ugyanazon oldalán (!) egymás alatt megjelent hírekben. Ez a nyelvi igénytelenség és semmitmondás lehetséges maximuma. Hogy mit csináltak itt ezek az államférfiak, arról legfeljebb ilyesféle, igen tartalmas híradás szólt: „...a szívélyes elvtársi légkörű találkozóon kölcsönösen tájékoztatták egymást a két ország helyzetéről, pártjaik tevékenységéről. Véleményt cseréltek a nemzetközi helyzet, valamint a nemzetközi kommunista mozgalom időszzerű kérdéseiről” [8]. Ebből azután mindent megtud az olvasó. Bár azt hiszem, ezeknek a nyelvi közleményeknek a célja igazából nem is az olvasó tájékoztatása. Sokkal inkább arról lehet itt szó, hogy a sajtó valamiféle protokollnak, elvárásrendszernek tesz eleget: ilyen módon a közlemény csak a benne érintetteknek szól. Az olvasó tájékoztatása – a sajtó jellegéből adódóan csak erre képes – tulajdonképpen már nem is szempont. És ez az igazi bűn: nem „rendeltetésszerűen használják” a kommunikációs helyzet két tényezőjét, a csatornát és a kódot. A következmény: üzenetről ebben az esetben alig beszélhetünk. A sajtó feladataként értelmezhető tájékoztatás tehát hiányzik. Ez pedig egyértelműen a feladó hibája.

Következő műfajunk a *laudatio (kényszer-) nyugdíjazás alkalmából fennkölt* címet viselhetné.

„A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Apró Antalnak, az országgyűlés volt elnökének, a munkás-mozgalomban, a szocialista társadalom építésében kifejtett több évtizedes munkája elismeréseként, nyugállomány-ba vonulása alkalmával a Magyar Népköztársaság Érdemrendje kitüntetés adományozta.” [9]

Ismét csak magasztalni tudom a „tájékoztatás” szellemét, amiért minden tényt igyekszik kihagyni a szövegből, ugyanakkor a terjedelmi elvárásoknak eleget tesz. A legpraktikusabb fogás ezekben a híradásokban, hogy egyetlen tulajdonnév kicserélésével tökéletesen új, „informatív” műveket kapunk. A „szocialista társadalom építése” az alapja a kitüntetés átadásának. Csakhogy ez olyan ködös fogalom, amibe beleérthetek, amit akarok: közműves szakipari munka áldozatos és igényes végzését egy életen át, a helyi baseball klub társelnöki tisztének ellátását, partizánharcot a II. világháborúban, belügyminisztériumi betanított munkát (eufemisztikusan: adatszolgáltatást) vagy a „szürke állomány” (munkásörtség) valamely parancsnoki tisztének ellátását. Tehát célszerű lett volna megnevezni, hogy ténylegesen mely érdemek jogosítják fel Apró Antalt a kitüntetés viselésére. Tárgyalt időszakunkban már-már kóros méreteket öltött a kitüntetésgyűjtési láz párt és állami vezetők körében. De vajon mi lehet ennek az oka? Valószínűleg azt óhajtották a különböző érdemekkel demonstrálni, hogy mindannyian a lehető legjobban végezték dolgukat. A nép tehát ne keressen hibát a munkájukban, ne gondolkozzék az ország dolgáról helyettük – ezt legtökéletesebb szinten megteszik ők.

Végezetül nem egy műfajról, hanem olyan terminológiai rétegről szólnék, amely a mozgalmi metanyelvnek szinte valamennyi műfajába betolakodott: a *familiaritás* (nemegyszer a barátság) fogalomköréből vett szavak használatáról. Ezeket ugyanis előszeretettel alkalmazták olyankor, amikor országok, népek, pártok viszonyát óhajtották a legplasztikusabban ábrázolni. Ez a nyelvi sajátosság talán egyenes következménye az „atyáskodó állam” önmítoszának. Az állam nem polgáraiból állt, hanem fölöttük trónolt, atyai hangnemben osztogatva jótanácsait. Az árukat is inkább elosztotta, mint kereskedett. A jó polgárokkal jól bánt, a rosszakat – mindenki megelégedésére – megbüntette. A familiaritással kapcsolatban ilyen szóhasználati sajátosságokra gondolok, mint: a *kapcsolatok elmélyítése, megpróbáltatásokban edződött szovjet–magyar barátság, testvéri bolgár nép* stb. Esetenként az is előfordulhatott, hogy az internacionalista barátság szakrális magasságokba emelkedett – méghozzá az egyik szocialista ország főfunkcionáriusának nyilatkozatában: „A Szovjetunió és az NDK megbont-hatatlan barátsága (...) köztársaságunk dolgozóinak szent ügyévé vált” [10]. Azt hiszem, ez a non plus ultra, nem is érdemes elemezni a mögöttes szándékokat.

Ennyit szándékoztam elmondani az 1984-es politikai napisajtó nyelvéről. Tudom, hogy sok dolog kimaradt rövid ismertetésemből, hiszen még több műfajt és nyelvhasználati sajátosságot lehetne előhozni e szigorú normarendszerekből, mint amennyiről én szóltam. Műfaji tipologizálásra vár, illetve nyelvhasználati vizsgálatra a *szocialista életkép, a gyárlátogatásról írott gesta*, a különböző szocialista művészetkritikai műfajok stb. Érdemes lenne külön foglalkozni a tipográfiával, képszerkesztéssel, illetve a címadás sajátosságaival is.

Legközelebb 1989 sajtónyelvét fogom vizsgálni.

* * *

Az idézetek a következő lapszámokból származnak:

1. Népszabadság 1984. okt. 4. (3. p. Nagygyűlés az NDK megalakulásának évfordulóján – Faluvégi Lajos beszéde, MIT)
2. Nsz. 1984. okt. 3. (3. p.)
3. Nsz. 1984. okt. 2. (3. p. Vármai Ferenc: Nincs más út)
4. Uo.
5. Nsz. 1984. okt. 2. (3. p.)
6. Uo.
7. Uo.
8. Uo.
9. Nsz. 1984. dec. 20. (4. p. MIT-hír)
10. Nsz. 1984. okt. 3. (2. p. MIT-hír)

Kísértetjárás

Két vagy akár több szó nyelvtanilag megszerkesztett kapcsolatát minden nyelv, így anyanyelvünk is gyakran használja egyes jelentéstartalmak megnevezésére. Ha azt halljuk például, hogy valaki előadást tart a mezei nyúlról, akkor az *előadást tart* és a *mezei nyúl* szókapcsolatokat olyan szerkezeteknek kell fölfognunk, amelyek egy bizonyos tevékenységet, illetőleg egy bizonyos állatot jelentenek. Vannak olyan állandó szókapcsolatok is, amelyek mondatnyi terjedelműek. Ezek gyakran idézetek, vagy idézeteknek hatnak. Efféleket főleg irodalmi művekből, jeles emberek mondásaiból használ fel a beszélő. A szakirodalom szállóigéknek hívja az ilyen állandó szókapcsolatokat. Felhasználásuk során az irodalmi, történelmi, politikai vagy egyéb ismereteink háttere adja hatásukat, kifejezőerejüket; például: *Nyelvében él a nemzet. A kocka el van vetve.*

Tulajdonképpen a szállóigék közé tartozik a *Kísértet járja be Európát, a kommunizmus kísértete* nyelvi alakulat is, amely az 1848-ban megjelent Kommunista Kiáltványból származik, annak legelejéről, Marx és Engels tollából. E szállóigévé vált idézet természetesen a politikai élet nyelvében szokott volt leginkább előfordulni. Az elmúlt évtizedeket megélt olvasónak bizonyosan magának is számos emléke van erről és még számos, az úgynevezett mozgalmi zsargonban virágzó (meg burjánzó) szókapcsolatról, frazeológiai egységről.

A szóban lévő szállóige – mint minden más társa – többnyire a maga természetes stíluskörnyezetében bukkan föl. Azután pedig egyre-másra átkerül(het) más stílusrétegbe, illetőleg jelentésvonatkozásba. Ez még a szokásos használat: „Kísértet járja be Európát: a visszarendeződés kísértete” (Élet és Irodalom. 1989. június 9.), ámár ebben is látható, hogy az eredeti szállóige csupán a mondanivaló bizonyos keretét szolgál. Ugyanígy ebben a példában: „[...] újból kísértet járja be Erdélyt – nem az elvetett kommunizmusé, hanem amit úgy hívunk: »csauszizmus«” (Magyar Nemzet. 1990. január 29.). Hasonlóképpen az eredeti szerkesztmény jelentéstartalmának egy része (valami elterjed valahol) mutatkozik ebben az átfogalmazásban: „Ismét kísértet járja be Európát, ezúttal a negyedik birodalom kísértete” (Magyar Nemzet. 1990. január 30.). Természetesen a jelentéstartalmak módosulása mellett az eredeti szállóige érzelmi-hangulati ereje is változik némiképpen, de ebből azért megmarad

minden, a kísértetjárással kapcsolatos hiedelmekre jellemző vonás. S talán éppen ez hat elsősorban itt: „Kísértet járja Lengyelországot: a számítógépesítés kísértete” (Valóság. 1987. március).

A szállóige gyakori használata során mind az eredeti jelentésvizonyok, mind pedig az érzelmi-hangulati együttjárók némiképp változnak, gyengülnek. A grammatikai szerkezet is alakulhat valamelyest. Mindezek által is nyílik a lehetőség az állandó szókapcsolat megváltoztatására. Ezt a változtatást a magyar *kísértet* és *kísérlet* szavak egy töről való fakadása ilyenképpen alakította egy újságcikkben: „Kísérlet járja be az országot, pontosabban négy megyét – a kétszínű közigazgatás kísérlete” (Magyar Nemzet. 1988. január 16.), egy másik példánkban az eredeti nyelvi alakulatnak megvan a témaazonossága: „[...] kísérlet járja be Európát, Ázsiát és más földrészeket is – az emberibb arculatú szocializmus kísérlete” (Élet és Irodalom. 1987. május 22.).

A különféle kísértetek és kísérletek járásának eredményeivel, következményeivel nem a nyelvészet illetékes foglalkozni, azonban a szállóige további életére még érdemes figyelmeznünk.

Büky László

Újabb kísértetjárás

Hogy az említett szállóige további életére valóban érdemes figyelmeznünk, azt egy frissebb példával bizonyíthatom. Amikor 1990. november 8-án a városi önkormányzat a Cserepes sori piac ügyében készült dönteni, a városháza elé vonuló tüntetők egyik transzparensén a következő föliratot olvashattuk:

*„Kísértet zárja be a bazárt,
a bolsevista bürokraták kísértete”*

(Délmagyarország, 1990. nov. 9. címloldal)

Úgy látszik, valóban kísértetről van szó, mely rendszeresen visszatér. Akárcsak egy valamirevaló hazajáró lélek.

H. T. T.

Szociolingvisztika

A kosdi nyelvjárás furcsaságairól

HÁRTÓ GÁBOR

Véleményem szerint a Váctól 5 km-re északkeletre elhelyezkedő *Kosd* községet lakók különös alfaját alkotják a *homo sapiens*nek, mintegy „*homo kosdinensis*” alfajt képezve azon belül. A „rasszok” efféle tájegységhez kötődő jellegzetességeinek gondolata nem idegen a magyar irodalomban, néprajzban csak egy kevésbé is járatosak számára; gondoljunk csak a székely emberre – akár olvasmányaink nyomán, akár a mindenki által jól ismert székely-viccek kapcsán. Az ilyen distinkció nyilvánvalóan nélkülözi a tudományosság igényét, valami alapja azonban mégiscsak van; aki beszélt már székely emberekkel, az tudja, mire gondolok.

Jelen dolgozatom azonban nem vállalkozhat többre, mint az említett jelenség **nyelvi vetületének** felvillantására. Pusztán az olvasó kíváncsiságát szeretném felkelteni, a dolog furcsaságára rácsodálkozni, s tenni mindezt egyfajta szubjektív tudománytalanság jegyében.

Az említett jelenség mibenléte tehát leginkább a szóban forgó embertípus észjárásánál ragadható meg, ilyenformán az ember nyelve, beszéde az, amelyen keresztül a dolog vizsgálhatóvá válik – legalábbis egy bizonyos fokig. A vizsgált jelenséget ezért alapvetően nyelvi manifesztációi alapján kívántam megközelíteni.

Szóljunk először a faluról, történetéről. Kosd a Naszály hegy déli nyúlványának lábánál, zárt kis völgyben fekszik. Nagyobb, gépkocsival járható út csak Váccal köti össze, ezért viszonylag izolált falu. Lakóinak száma 1968-ban 2137 fő, házainak száma 545 volt. A falu területe az őskortól kezdődően lakott hely. Az őskori lelőhelyeken kívül kelta, római, szarmata, VIII–X. századi és Árpád-kori régészeti leletek is ismertek e területről. A falut 1199 és 1212 között kapta Boleszló váci püspök (1188–1212), minden bizonnyal II. Endre királyunktól.

A tatárok 1242-ben a falut porig égették. Béla király intézkedésére azonban, ki a vármegye kérésére pár év múlva Vácot gyűlést tartott, a falu benépesült, pontosan nem tudni, honnan.

1526-ban a mohácsi csata után Budáig nyomuló török csapatok Váccal együtt felégették Kosdot is. A lakosság spontán gyarapodása mellett ismét számításba kell vennünk a nyilvánvaló telepítéseket is.

A következő kataklizma, amely nem hagyott Kosdon követ felforgatatlannal, a reformáció volt, illetve az azt megelőző huszita hatás. A budai reformátorok Vácot nevezetes iskolát alapítottak, ahonnan tanult prédikátorok indultak a környező falvakba. Ekkorra már bizonyos területeken (Nógrád megye északnyugati részén, később az ország belsejében is: Budán, Cegléden, Kalocsán) gyökeret vertek a huszita tanok, ezeken a területeken könnyű dolguk volt a reformátoroknak. Szinte egész Kosd elszakadt a katolikus anyaszentegyházról, elképzelhetjük a vallási ellentéteket a falu és a katolikus Vác közt, mely ekkorra már több évszázada püspökség volt. Ugyanakkor a falu sok szállal kötődött Váchoz, már csak fentebb vázolt geográfiai helyzete miatt is. E tudathasadásos helyzetet csak jobban kiélezte az északi református hatás, amely a Nógrád megyében hatalmas Balassa család nagyhírű udvari lelkészének, Bornemissza Péternek áldásos reformatori ténykedése révén érte Kosdot. A helyzet erősen rajtahagyhatta lenyomatát az egyes ember személyiségén.

Majd a pestisjárvány következett az istencsapások sorában, 1740-ben. A megtizedelt falu népességét növelendő (és a „vastagnyakú” kálvinisták közösségét felhígítandó) Ausztriából 50–60 családnyi németet telepítettek Kosdra, akik sok kedvezményt élveztek a püspökség jóindulatából.

Ezek alapján körülbelül a XVIII. század második felétől számíthatjuk csak azt az időt, amióta Kosd falu életét vizsgálódásunk szempontjából jelentős külső hatás nem zavarta meg (például az első világháború a kétezres faluból „mindössze” 19 áldozatot szedett). Mindenesetre a falu népességének összetétele – és tegyük

hozzá: minden egyes lakója – jócskán magán viselte a történelem viharainak nyomát. Kosd szellemi arculatát a XVIII. században (illetve attól kezdődően) meglehetősen ellentmondásosnak, tudathasadásosnak látom.

Ezek után térjünk át végre tényleges nyelvjárási szövegekre, amelyeknek példáin keresztül az adatközlők tudati ambivalenciájára szeretnék rámutatni. A példák jelentős része abba a kategóriába tartozik, amikor az adatközlő látszólag helytelenül egyeztet a mondatban két elemet számban és személyben. A két elem többféle viszonyban is állhat egymással: lehetnek alany és állítmány, utalószó és vonatkozó névmás stb. Ami miatt példaként hozom ezeket – és amiért fentebb igen rejtélyesen az egyeztetés **látszólagos** helytelenségére utaltam –, az az, hogy nem pusztán elszólásokról vagy nyelvi felületességről van szó, hanem a beszélő tudatában levő fogalmak kicserélődéséről, illetve átcsoportosulásáról. A mechanizmus véleményem szerint a következő. A beszélő létrehoz egy szintaktikai szerkezetet. A beszéd viszonylagos vontatottsága, szakadozottsága (idős adatközlőkről van szó!) révén azonban a folyamatos gondolkodás időnként módosítja a „megtervezett” szintaktikai szerkezet egyik elemét (pl. módosul az alany személye), ezek után a beszélő a struktúra második felét már a módosult viszonyoknak megfelelően alkotja meg.

Lássunk egy példát: (Kisgyermekkori tengeri hajóút elmesélése a család Amerikába-emigrálási kísérlete kapcsán:) *Hát oszt vót válámi olyan kisseb kábin, áhol má vóták válámi polyák lyányok. Osztán ázok még kirá'ktā'k á csomágujokot onnán, oszt minket tēt odá.* (Példáimban fonematikus lejegyzést alkalmazok.) A kérdés első megközelítésben a *tesz* ige egyeztetési problematikáját veti föl. A dolog fölött való könnyelmű elsiklás volna azonban a kérdést azzal elintéznünk, hogy a beszélő helytelenül egyeztet a *tesz* igét számban az alannyal. Annál is inkább, mert nyilvánvalóan nem a polyák lányok voltak azok, akik a beszélő (és édesanyja) elhelyezéséről gondoskodtak, illetve azt módosították, hanem például a hajó fedélzeti tisztje, aki egyes számú nyelvtani ágens lévén bizvást válhatott az idézett mondat második felének „szándékolt”, vagy inkább odaértett alanyává. A második tagmondatnak tehát látszólag azonos az alanya az elsőével, a nyelvtani „hiba” azonban külső alanyra hívja fel a figyelmet. Ilymódon tehát egy szintaktikai és egy szemantikai (logikai) alany szüremlik egybe egy nyelvtani struktúrán belül, jelezve valamiféle kettős nyelvi tudatot.

Nézzünk egy másik példát: (...) *Bálint bácsiék is tártotta'k ilyen ... ákiknek nem vóták kint á csáládjuk, olyan mágyárokat.* (Amerikai magyarokról van szó; a zárójellezett pontokkal azt jeleztem, hogy a részlet a gondolat közepéből van kiragadva, a zárójel nélküli pontokkal a beszéd szaggatottságára utaltam.) Jelen példánk esetében valamivel egyszerűbb a helyzet, a *család* szónak egyszerre egyes és többes számú főnévként való felfogása teremt a mondaton belül kettősséget. A *vóták* állítmányi igealak többes számú alanyra utal, a *családjuk* főnév azonban egyes számban áll. A kettősség okaként két lehetőséget tartok elképzelhetőnek: egyrészt lehet, hogy az *ilyen* szó után odaértett, de csak a mondat végén kimondott *magyarokat* (esetleg: *embereket*) főnév, illetve az arra vonatkozó és azzal egyeztetett vonatkozó névmás többes száma közösen, analógias módon hívják elő az állítmány többes számú ragozását. Másrészt viszont az is feltehető, hogy a *családjuk* főnév a mondatban „családjaik” értelemben szerepel, az *-i* birtoktöbbséítő jelet azonban *-ai*, *-ei* hangkapcsolatokban a bonyolultabb hangzás miatt a beszélő vonakodik használni.

Közösen vettek egy hordó sört, osztán itták amennyi nyákhajlásig. Az amennyi számnévi vonatkozó névmás a főmondat mennyiségjelzőjének a mellékmondatban való kifejtettségét ígéri, ehelyett a mellékmondat az utalószón kívül csupán egy szót tartalmaz: *nyakhajlásig*, amely inkább *meddig?* kérdésre felelő komplex határozónak minősül. Ez azonban állhatott volna a főmondatban is, például olyan formában, hogy *nyakhajlásig ittak*. Ebben a példában tehát két aspektus teremt külön-külön is kettősséget: egy mondatrész alárendelt mellékmondatba utalásának jogosultsága, valamint hogy az utalószó más mondatrész kifejtettségét ígéri, mint ami ténylegesen az utalószót követi.

Körülbelülje. A szót adatközlőim többször is használják, 'körülbelül' értelemben. A furcsa megvalósulást az okozza, hogy a *körülbelül* szóhoz egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelet kapcsolnak, amittől a határozószó névszói tulajdonságot nyer. Ezt az esetet is a nyelvi kettős tudat megnyilvánulásának tekinthetjük, valahogyan olyanformán, ahogyan a kétarcú nyelvi jelenségeket.

Ot vót ráktáron á hordók. Újra egy egyeztetési kérdés, ismét számban nem egyezik az alany és az állítmány. A véleményem újra az, hogy az állítmány nem a mondatban lévő alannyal egyezik számban, hanem az itt meg nem jelenővel, amely alkalmasint a hordók tartalma. Ha pedig így áll a dolog, akkor a folyadék mérhető (nem megszámlálható) dolog, illetve fogalom lévén nyilvánvalóan egyes számú állítmányi egyeztetést kíván.

Nézzünk egy hasonló példát: *Ot vót a testvérei is.* Azt gyanítom, hogy a *vót* ige kimondásakor az adatközlő valahogyan egységükben ragadja meg a testvéreket, olyasformán, ahogy a *család* szavunk is egységes fogalomnak tételezi fel a rokoni kapcsolatban álló emberek csoportját. A példa külön érdekessége a *testvér* főnév furcsa birtokos személyjelezése. Az egyalakú típusú tövek 3. személyű személyjeleinek *j-s* vagy *j* nélküli alakjával kapcsolatban leíró nyelvtanaink utalnak rá, hogy a változatok jelentéskülönbséget jelölhetnek. Általában a *j-s* változat konkrétabb, míg a *j* nélküli az általánosabb, elvontabb jelentéskörre utalhat (pl. a ruha *anyaga* és a szabó *anyagja*). Egy efféle jelentéstani (óvatos) általánosítás támogathat például egy olyan véleményt, hogy példánkban a *testvérei* főnévi alak konkrétságra utalását az indokolja, hogy a szóban forgó testvéreket a beszélő ténylegesen ismerte (az adatközlő édesapjának testvéreiről van ugyanis szó). A feltevést támogatja ez az ellenpélda: *Annák az ásszonnak meghált a gyereke, de nem szót sénkinek se.*

Egy másik példa: *Létt nekik hát gyereke.* (Az adatközlő nagybátyjának családjáról van szó.) Az egyeztetési eltérésnek jelen esetben is fontos oka van: jóllehet, a gyerekeknek két szülőjük volt, a beszélő családtagilag alapvetően patriarchális felfogása azonban inkább az apjukéinak tekinti őket. A *j-s* személyjelezés okának ugyanazt tartom, mint az előző példánál.

Egy harmadik példában ilyen mondattal találkozunk: *Vót nekik egy igávonó alátja.* A helyzet itt is ugyanaz lehet, mind a *j-s* személyjelezés, mind a számbeli egyeztetés kérdését illetően.

Föltűnhet ez utóbbi három példánkban az is, hogy mindegyikben ugyanaz a két furcsaság mutatkozik egy-egy rövidke félmondaton belül. Nem lehetséges-e, hogy az egyik jelenség a másikhoz kötődő nyelvsituációs függési viszonya hatására jelenik meg? Azaz, hogy valamelyik jelenség megjelenése, úgymond, automatikusan kiváltaná a másikat, szerintem ugyanis erről van itt szó. Mivel azonban ebből a típusból nem áll rendelkezésemre több példa, meg kell maradnom a feltételezés szintjén, azzal mentegetőzve, hogy ennyi adatból a feltevés még nem igazolható (amint azonban már utaltam rá, dolgozatommal nem is ilyen célom van).

Hát oszt ott kért, hogy adjonak vizet. E mondatban a főmondat állítmánya alanyi ragozású alakban áll, holott a tárgyi mellékmondatra való utalásra a tárgyas ragozású alak adna csak módot (*kérte*, ti. *azt*, hogy adjanak vizet). Feltételezésem szerint egy, a mondatba szüremelő másik szerkesztésmód okoz kettősséget, mégpedig az az egyszerűbb megoldás, hogy *kért vizet*. Feltehetőleg a két nyelvi struktúra egyesül a mondatban egy harmadikká, amely az én (javasolt) megítélésemben nem feltétlenül hibás, éppen annál fogva, hogy a hasonló esetekkel együtt önálló kategóriát alkot.

Úgy vélem tehát, hogy ennyi példa is elegendő azt a célt megvalósítani, ami eredetileg is szándékom volt. Nem állítom, hogy a vizsgált nyelvi kettősségek csak a kosdi népnyelvben fordulnak elő, csak annyit, hogy itt jóval gyakoribbak, mint akár a köznyelvben, akár más nyelvjárásokban. A példák sorát azonban még lehetne folytatni, különösen sok példa volna még arra az esetre, amelynek valamilyen egyeztetési eltérés az alapja. Nem győzöm azonban eléggé hangsúlyozni, hogy semmi esetre sem *rossz egyeztetésről* vagy nyelvtani *hibákról* van szó ezekben az esetekben, hanem kimutathatók azok az okok, amelyek tudati kettősséget szülnek, és a nyelvi kettősségeket is kiváltják. Az okok pedig alapvetően gondolkodás- és szemléletmódban gyökereznek, esetenként pedig társadalmi, néprajzi okok is meghúzódhatnak egy-egy dichotómikus nyelvi megnyilvánulás háttérében.

Remélem, hogy pusztá nyelvjárási adatgyűjtés helyett, illetve azon túlmenően sikerült a kosdi nyelvjárás furcsaságaira rámutatnom, és bízom benne, hogy sikerült közben az olvasónak betekintést nyernie a kosdi ember gondolkodásvilágába is.

* * *

Felhasznált irodalom

- BICZÓ PÁL: *A kosdi református egyház története* Budapest, 1929.
 FABIÁNNÉ BICZÓ ILONA: *A kosdi iermető* In: NÉPR. ÉRT. XIII: 69–82. o.
 JAKUS LAJOS: *A kosdi szénbánya rövid története* Vác, 1971.
A kosdi református plébánia Budapest, 1981.
A mai magyar nyelv (egyetemi tankönyv) Budapest, 1988.

Nyelv és filozófia

Az analitikus nyelvfilozófia történetbölcseletének kérdései (Egy interdiszciplináris vizsgálat lehetőségei)

Milyen szerepet játszanak a történelmi tudásban azok a mondatok, amelyekkel a múltból állítunk valamit? Alkalmaz-e a történelem a tapasztalati tudományokhoz hasonlóan konceptuális nyelvi sémákat? Melyek az ideális történelmi beszámoló útjába gördülő nyelvi-logikai akadályok? Milyen értelmet lehet tulajdonítani a szignifikancia azon fogalmának, amit egy történész egy eseményhez rendelhet úgy, hogy ezzel nem csupán a megtörtént esemény elbeszélését adja meg? Mit mondhatunk a jövő- és múltbeli kontingenciákról; az igeidős mondatok nyelvi-logikai szabályairól, a vegyes igeidős mondatokról?

Ilyen és ehhez hasonló kérdések megválaszolására vállalkoznak azok a nyelvfilozófusok, akik a nyelv analízisét kiterjesztik a múltból szóló állítások, múlt idejű mondatok vizsgálatára is. Ez a kísérlet, ami napjainkban is meghatározza a *Walsh*, *Hempel*, *Scriven*, *Dray*, *Danto* nevével fémjelzett analitikus filozófiai vonulat célkitűzéseit, egyrészt hagyományos filozófiai problémáknak, mint amilyen a verifikacionizmus jelentésmélete is, új szempontú értelmezéséből indul ki. Másrészt új problémák megfogalmazásával jelölik ki elemzéseik irányát. A szignifikánsok tartalmi jegyeinek meghatározása mellett ebbe a körbe tartozik a narratív mondatok időben kiterjedt eseményeket jelölő projektum-igéinek és a *Danto* által "időbeli struktúrá"-nak nevezett események kapcsolatának kérdése is.

A mondat „időbeli struktúráj”-nak elemzése, vagyis az igeidős mondatok adott kontextusbeli szerepének pontos felvázolása számos olyan kérdést vet fel, ami csupán az általános nyelvészet, logikai szintaxis, strukturális grammatika elért eredményeinek figyelembevételével, ezen eredmények konkrét elemzések során való alkalmazásával válaszolhatók meg. Jó példa erre a logikai determinizmus azon állítása nyomán kialakult kérdéskör, miszerint egy mondat igazságértékét csak akkor lehet meghatározni, ha az nem tartalmaz tényleges időre való utalást. Az analitikusok kísérletet tesznek ugyan a tétel értelmezésére, majd cáfolatára, mégis kiegészíthetők és kiegészítendőek ezek az elemzések számos, szinkrón nyelvvizsgálaton alapuló általános nyelvészeti megfigyeléssel. Ilyen például az eseményidő problematikája. Az eseményidő (amely *Kiefer* szerint a beszédidővel és referenciaidővel együtt a deiktikus külső meghatározója) szerepe újabban több kutatás tárgyává vált, amelyek közül kiemelkednek a *Hans Reichenbach*, *Kiefer Ferenc* és *Wacha Balázs* által végzett vizsgálatok. Ezeknek a vizsgálatoknak pedig nem csupán eredményei, hanem metodikája is irányadó lehet az instrumentalizmusa révén nagy befogadóképességgel bíró analitikus filozófia számára. Mindez azzal a tanulsággal jár egy az analitikus filozófiát kutató vagy művelő filozófus számára, hogy mindvégig nyomon követve a nyelvtudomány és logika fejlődését könnyen juthat több ismeretelméleti és ontológiai kérdés megválaszolásához nélkülözhetetlen, tartalmi és módszertani szempontból egyaránt hasznosítható eredményhez. A tudomány egyes területeinek ilyen együttműködése pedig természetesen valamennyi ebben részt vevő tudományág számára hasznos.

Pontosan felvázolva tehát azokat a területeket, ahol az együttműködés megvalósulhat, fontos feladat, hogy a közös munka feltételeit már az egyetemeken kialakítsuk.

Szécsi Gábor

Nyelv és oktatás

Szótévesztések 14 évesek élőnyelvi szövegeiben

BICSKEINÉ ZSULÁN JULIANNA

A spontán élőnyelvi szövegnek általában is, a beszédfejlődés időszakában pedig különösképpen jellemzője a szótévesztés jelensége: amikor a beszélő a közlemény megfogalmazása közben gondolkodik, és nem mindig van ideje vagy éppen megfelelő nyelvi eszköze a tudatában levő tartalom megjelenítésére. Ez utóbbi az egyéni szókészlet hiányosságaira enged következtetni, s ezek ismeretében az anyanyelvi nevelés időszakában lehetőség nyílik arra, hogy megtervezzük a szókincsfejlesztés célirányos módjait és nyelvi területeit. Ezért a következőkben egy nagyobb vizsgálat nyelvi anyagából (kb. 115 ezer szövegszónyi élőnyelvi szöveg) az előfordulással arányosan kiválasztott, a leginkább jellemzőnek látszó példák vizsgálata alapján megkíséreljük tipizálni a 14 évesek által elkövetett szótévesztéseket a fogalomszók használata területén. A példák közül igyekeztünk teljesen kihagyni a véletlenszerű szóbotlásokat, hiszen ezek nem a szókészlet hiányosságait, hanem a beszélő pillanatnyi zavarát jelzik.

A részletes elemzés előtt ide kívánczik egy megjegyzés. Az élőnyelvi szövegek vizsgálata esetében nincs mód utólagos kontrollra, mint a kérdőíves módszer alkalmazásakor, így a beszélők által elkövetett szótévesztések mérlegelésekor a feltételezett helyes alak kiválasztása meglehetősen szubjektív, erősen függ a feldolgozótól, s ezért némely esetben vitatható is. Ugyanez érvényes a jelenségek tipizálására, az egyes típusokba való besorolásra is. Ezért az itt következő elemzés semmiképpen sem tekinthető másnak, mint a szókincsfejlesztés egyes – véleményünk szerint alig ismert vagy elhanyagolt – területeire való figyelemfelhívásnak. Itt kívánom megjegyezni, hogy az alábbi példákban nem foglalkoztam minden nyelvhelyességi-grammatikai hibával, csupán a típus szempontjából lényegesekkel.

A vizsgált 240 példát aszerint csoportosítva, hogy milyen nyelvi szinteken vizsgálható leginkább a szótévesztés, a következő megoszlást kapjuk: lexikai szinten 125 eset, ez az összesnek 52 %, alaktani szinten 52 eset (22 %), szintaktikai szinten 28 eset (12 %), frazeológiai szinten 17 eset (7 %), egyéb problémák: 18 eset (7 %).

A felsoroltak közül ez a dolgozat a lexikai szinten vizsgálható szótévesztésekkel foglalkozik, amelyek a következő jellemző csoportokba sorolhatók:

– szinoníma, antoníma hibája:	31 adat, ez kb.	25 %,
– létige hibás használata:	18 adat,	14 %,
– tágabb jelentésű szó használata:	12 adat,	10 %,
– elvont helyett konkrét jelentésű szó használata:	9 adat,	7 %,
– szűkebb jelentésű szó használata:	3 adat,	2 %,
– hasonló hangzású szó használata:	10 adat,	8 %,
– tagadószerű körülírás:	4 adat,	3 %,
– a kontextusba nem illő szó:	38 adat,	31 %.

Vegyük szemügyre az egyes csoportokba sorolt jelenségeket!

A rokon- és ellentétes értelmű szavak csoportjában legkönnyebb a helyes szóval ellentétes jelentésű szó használatát felismerni: „elmentünk más vendégeinkhez, mindennel megkínáltak, örültek nekünk”, „a húgom megszületése után sem ment vissza dolgozni, csak most jött”, „az apa iszákos vagy az anya, és ez a gyereke is nagyon rossz benyomással van, ettől függetlenül romlik a gyerekeknek a tanulmányi eredménye”. A példák jelentős részében a helyes és hibás alakok olyan szinonímák, amelyeknek jelentése közel áll egymáshoz, s bár többnyire csak egy-egy jelentésmozzanatban térnek el, mégsem cserélhetők fel: „megbecsüljenek, munkámnak ne legyen semmi baja” (hibája (?)), „volt egyszer egy történetem, ugyanis felénk több madárfészék található” (eset, élmény), „egy eseményemet szeretném elmondani” (eset, élmény), „legtöbbször megyünk diszkóba, ha van rá esélyünk” (lehetőség), „és sorozatosan eljárt sportolni” (rendszeresen?), „amikor a katonaevémet elvégeztem” (letöltöttem?).

Gyakori, hogy más jelentésű szinonímák analógiás hatása következtében kerül hibás szó a szövegbe: „vittünk horgászfelszerelést is, de erre nem esett idő” (talán így került ide ez a szó: valamiből ennyi jut neki = ennyi csik rá), „a gyerekeket is be fogom íratni a színházba, hogy bérletes legyen” (ha az iskolába beíratom, akkor járatom oda), „összetűzések voltak, de ettől elnézve ki vagyunk békülve” (ettől eltekintve). Néha két rokon jelentésű ige a mondat állítmánya és tárgya szerepében redundánssá válik. Ez a jelenség a vizsgált anyagban többször, de mindig az *elképzel* és a *tervez* igével kapcsolatban tapasztalható: „a jövőmet elképzelni már régebben tervezgettem”. Előfordul az is, hogy a szövegben szereplő szó stílusjelölő is lehetne (e kifejezést a szándékolt stílusfestés értelmében fogom használni), ha ezt a teljes szöveg is alátámasztaná. A vizsgált szövegek azonban általában nélkülözik a stílus színesítésének törekvését, így e szövegrészek inkább a megfelelő kifejezés keresésének minősíthetők, pl.: „minél nagyobb kocsit megragadni, tetszenek, azért szeretnék kamionos lenni”. Szintén stílusjelölő jelenség lenne a figura etimologica, ám előfordulása itt az előbbihez hasonlóan inkább a szókinés szegényességéről vall: „ebbe a döntésbe leginkább én döntöttem”.

A rokonértelműségei belül még két jelenséget érdemes megemlíteni. Az egyikben a szövegben szereplő szó, többjelentésű lévén, nem eléggé pontos, ezért kellene szinonímával helyettesíteni. A másikban olyan ige szerepel, amely nemcsak egy jelentésmozzanatban (a példában *ember*) tér el a vélt helyestől, hanem vonatkoztatási síkjában is. Példa az előbbire: „Kunfehértón volt a verseny, és itt már nehezebb volt a szakasz, itt járőrvetély volt”, az utóbbira: „Luxot, a kutyát egy kutyához berakták, ami megemberelte akképpen, hogy mindig verte”.

A létige, valamint a *kell*, *történik*, *képes* hibás használatát tartalmazó csoportban a legtöbb példa a létigének más, tartalmasabb szó helyetti, tehát tágabb jelentésben való használatát mutatja. Ez a jelenség a szókinés hiányos szerkezetek köréből is kitűnik, hiszen a létige ezekben az esetekben igazán pótszerként funkcionál. Érdekes megemlíteni, hogy a létigének ilyen megjelenése előtt (vagy néha utána) a gyakori hezitáció (leggyakrabban szünet, félbehagyott szó vagy ismétlés) mutatja, kik azok a beszélők, akik legalábbis érzik, hogy tartalmasabb szó híján kényszerülnek a létige használatára; más esetekben azonban (legtöbbször a *való* melléknévi igenév megjelenésekor) csak igen ritkán jelentkezik hezitáció. Nézzük a példákat:

- létige hezitációval: „az alkalomtól függően van a ... van a jellemem”, „ha mondjuk a családba az apa meg az anya veszekszik, nem értik meg egymást, akkor a gyerekek között is ez föl... fönt van”;
- létige hezitáció nélkül: „egyszer volt egy irodalmi előadás, de az is az irodalmi stílusokról volt”, „most, hogy végre pályaválasztásom van, azt gondolom...”;
- létigei melléknévi igenév hezitációval: „olyan székeket készítenek gyékényből, ami csak arra a helysége oda... oda való”;
- létigei melléknévi igenév hezitáció nélkül: „az autóval való szakmák tetszenek”, „más följobb való iskolába mennének”.

Ritkán, de az is előfordul, hogy a helyes, birtoklást kifejező létigei állítmány helyett áll tartalmas, de oda nem illő szó: „a férjem, aki semmilyen káros szenvedélyeket nem folytat”.

E jelenségcsoportba soroltattak a *kell*, *lehet*, *tud-képes* igékkel kapcsolatos szótévesztések is: „nagyon nehezen találtuk meg, éppen nem akartuk megtalálni, s ezért a határnál találtuk magunkat”, „sajnos lehet, hogy nem fog sikerülni, mert oda útlevelet lehet kérni”, „az emberi érzelmeket vette észre, így például a két főszereplő között történő kapcsolatot, szerelmet”.

A létige használata mellett néhány más példa is a **tágabb jelentésű szó használatát** mutatja. E csoportban több olyan kifejezés is megfigyelhető, melyek esetében a beszélő valamely főfogalmat nevezett meg a halmaz egyik eleme helyett: „majdnem egy autó alá kergetik, és akkor ilyen *fogalmazványt* írnak a szülők a rendőrségre”, „aztán a visegrádi *hegységre* is felmentünk”, „mielőtt a *házasságuk* volt, azelőtt segítkeztünk”. Más esetekben a beszélő olyan tág jelentésű szót használt, ami a szövegben konkrét képzetre utal, az általa kifejezett tartalom azonban kétségtelenül elvont jelentésű: „nem szeretném, hogyha *nagy* fizikai munkát végeznének, mert az ártalmas”, „céljaimat azt addig *csinálom*, amíg nem sikerül”.

E jelenségesoporthoz még egy, többször ismétlődő kifejezés sorolható. Ilyenkor egy-egy elvont jelentésű szó (a példákban a *pályaválasztás* és a *pálya*, valamint a foglalkozásnevek *-ás*, *-és* vagy *-ság*, *-ség* képzős alakja) nemcsak önmagát, hanem ehhez az aktuális jelentéshez kapcsolódva a *kérvény*, *kérelem*, *engedély*, *mesterség* szavakat is jelenti: „most villanyszerelőnek adtam be a *pályámat*”, „ha később az nem lesz jó, akkor majd kiválom a *magángazdálkodást*”, „nekem nagyon megtetszett a *szabóság*, amit utána választottam is”.

Észrevehető, hogy gyengén beszélő tanulóink a **konkrét, érzéki úton felfogható képzeteket jelentő szavakat** nagyobb biztonsággal **használik**, mint az érzéki úton fel nem fogható, elvont jelentésűeket. Ez más megfigyelésekkel és mérésekkel alátámasztható módon azt is jelenti, hogy verbális megnyilatkozásaikban a szókészlet konkrét jelentésű (szubsztancia jellegű) elemeit olyan esetekben is előnyben részesítik, amikor elvont jelentéstartalmat akarnak kifejezni. Ezek a jelenségek a fejletlen nyelvhasználatban nem azonosak a szavak metaforikus vagy metonimikus használatával, tehát nem képszerű kifejezései valamely elvont vagy általános jelentésnek, hanem annak bizonyítékai, hogy egyes tanulóink nyelvi tudatából az ilyen jelentésű szavak többé-kevésbé hiányoznak, és egy-egy közleményben ezt a szókincshiányt érzéki-észleleti, tapasztalati úton felfogható szavakkal helyettesítik, pl: „karatét gyakorolták, és egyre több *alkatrészük*, *szerszámuk* volt ahhoz, hogy ezt fejlesszék”, „nem tudott mondani közelebbit, ami a nyomozást előre *gurította* volna”, „a vendéglátóipart, ezt akartam a katonai pályával *egybeolteni*”. A következő példában esetleg stílusjelölő is gyanítható (főleg a teljes szöveg ismeretében): „először jól *kinyújtózom* magamat, utána feleségül veszek valakit”.

Szűkebb jelentésű szó használata is előfordul néha tanulóink szövegeiben, általánosabb vagy tágabb jelentésű helyett: „nagyon jó *életmódot* akarok élni”, „a jó *munkaközösség* is beletartozik az életbe, meg az, hogy az emberekkel a kapcsolat megfelelő legyen” (a beszélő a saját maga számára megfelelő *munkára* gondolt), „a 608-ba (iskolába) vannak *barátaim*, olyan is, *akit ismerek*”.

A **hasonló hangzású szavak hibás használata** körébe sorolható példák mind beleillenek más típusokba is, mégis az a valószínű, hogy itt a nyelvművelésben régóta kárhozottat jelenség mutatkozik: a hasonló hangzású szavak felcserélése, bizonytalan alkalmazása a jelentés pontos ismeretének hiányában: „furcsa volt minden, a gyerekek, a tanárnők meg az órai *visélet*” (viselkedés), „és most újra megpróbálja a *felvételt*” (felvételit), „a nagyváros zaja és a gépjárművek arra *öszökeltek* engem, hogy autószerelőnek menjek” (öszönöztek).

A **tagadószerű körülírás** talán a legszembetűnőbb jele a szókincshiánynak: „sok motrokat láttunk, ilyen *nem magyar* márkájúakat”, „a herceget *nem méltón* szolgálta”, „elment az indiánokhoz, de először *nem bizalommal* fogadták”.

A **kontextusba nem illő szavak** közé kerültek mindazok a példák, amelyeket más csoportokba nem sikerült besorolni. Közös jellemzőjük, hogy a mondat- és/vagy szöveggörnyezetbe nem illeszkednek. Ilyen jelenségek a következők:

- azok a szavak, amelyeknek hibás használatára csak több mondat egység vagy az egész kontextus ismeretében derül fény: „azért tetszett *jobban* ez a film” (de nem volt összehasonlítás), „a nővéremnek a *tehetségét* szeretném követni, boldogan élnek, szeretik a gyereküket, és *tehetséges* férjet talált” (de a nővéremnek a választásáról és – mint később kiderült – tehetsős férjéről volt szó), „bátyjának a barátjával ütközik az utcán” (de sem konkrét, sem elvont értelemben nincs szó ütközésről, csupán találkozásról);

- azok a szavak, amelyek még nem panelek ugyan, de a lexikai választásokban már kiszorítják a megfelelő (többnyire távoli rokonértelmű) szót: „kellemes *hétvégét* töltöttünk el azon a napon”, „két ember lát egy fiatal úriembert egy *presszóban*” (Gogol koráról van szó!), „ez a falu egy ilyen *tájjellegű* táj”;

- azok a szavak, amelyek stílusjelölők is lehetnének, de a szöveg egészéből kideríthető, hogy nem ilyen szándék, csupán a szókinccshiány az okozójuk: „azután egy kicsit *felverődött* az idő”, „szeretem az érdekes és *formás* színeket”;
- azok a szavak, amelyek analógiás hatás útján kerültek a szövegbe: „utána megyek *óvónőképzdői* pályára” (de az előzményekben a szó helyesen is szerepel), „megnyugvás volt az, hogy az *egész* szülő, egész család otthon van” (itt a hiba felismerését mutatja a korrekciós ismétlés);
- az egyéni szóalkotással keletkezett, de nem stílusjelölőnek szánt szavak: „a Szervezet nevű *bűncsoportot* keresi”;
- az értelmezhetetlen kifejezések: „a családnevelés régi és *előrelátó* terv”, „beleesett abba a kútba, jönni akart ki, hogy *kivezesse* egészen” (itt nem lehet szó arról, hogy a hibásnak ítélt szó mellől hiányzik a tárgy, mert a szövegben sehol nincs ilyen utalás; valószínűleg saját magát akarta „kivezetni”), „nem jól nevelik a gyerekeket, megverik *indulatlanok* végett” (itt hallhatóan vége volt a mondatnak).

A lexikai szinten elemezhető szótévesztések szövegbeli arányával nagyjából megegyező nagyságrendű többi hibacsoport (az alaktani, szintaktikai, frazeológiai szinteken vizsgálhatók) részletes tárgyalása egy következő dolgozat témája lesz.

Nyelvművelés

Mit valószínűsíthetünk?

A minap a rádióban hangzott el a következő mondat: „A tanácskozáson valószínűleg a tagállamok előterjesztik javaslataikat.” A figyelmes hallgató azonnal felkapja a fejét: „Hisz ez a mondat értelmetlen!” – Vajon mi lehet itt a hiba? Problémánk az, hogy mit módosít itt a *valószínűleg* szó. Vizsgáljuk meg, mit módosíthat! A következő megoldások lehetőségek:

„A tagállamok *valószínűleg* a tanácskozáson...”

„A tanácskozáson *valószínűleg* a tagállamok...”

„A tanácskozáson a tagállamok *valószínűleg* előterjesztik...”

„A tanácskozáson *valószínűleg* javaslataikat...”

Láthatjuk, a *valószínűleg* mindig közvetlenül a módosítandó szó elé került. Mivel eredeti mondatunkban a módosítószó a *tanácskozáson* előtt állt, úgy látszik, ezt kívánja módosító jelentésárrnyalattal ellátni. Mégis helytelen, az ige-kötőt ugyanis nem a megfelelő helyre teszi. A mondat így volna helyes: „A tanácskozáson *valószínűleg* a tagállamok terjesztik elő javaslataikat.”

A módosítószó tehát a megfelelő **kiemelt szórendű mondatban** kapott helyet. Megoldásunk helyességét ANTAL LÁSZLÓ cikke is alátámasztja, amelyben a következő tendenciákról ír: „Ha a szórend kiemelt, akkor a módosító szó a kiemelt mondatrészre vonatkozik, s rendszerint előtte jelenik meg” (MNY. LXXI, 45).

Lehetséges azonban az is – az ige-kötő helytelen használatából következtethetünk erre –, hogy a mondatban nem is a *tagállamokra* vonatkozik, hanem inkább az előterjesztés tényének valószínűségét kívánja hangsúlyozni a módosítószó. Ezen esetben a módosítószó került rossz helyre, s a mondat így hangzik helyesen:

„A tanácskozáson a tagállamok valószínűleg előterjesztik javaslataikat.”

Vecsemyés Ildikó

Percontatio panelica

A legtöbb ember arra kíváncsi velem kapcsolatban, amikor találkozom velük, hogy *jól vagyok-e*, hogy *mi újság az iskolában* (hová is jársz, gimnáziumba?), hogy *megnősülök-e* a közeljövőben (vagy netán már meg is nősültem?), s hogy *mennyit nőtem* (az alatt az egy hét alatt, míg nem találkoztunk). Általában ilyen és efféle kérdésekkel (=közhelyzti modul; vagy panelérdeklődés) bombáznak, rámsüvöltve a bicikliről, vagy két fogás között a családi ebéden. Én pedig összeugrott gyomorral próbálok illedelmesen válaszolni, vagy éppen visszarikol-tani valami hasonló ostobaságot (a *jó viszony* fenntartásának nemes érdekében), amelyre persze választ nem kapok, a bicikli már messze jár, és már meg is érkezett a marhapörkölt.

Sajnos ezek a kérdések *nem egyszerűen közhelyek*, hanem **mechanikus, tartalom nélküli reflexek** (melyek bárhová beilleszthetők, s bármikor elővehetők), melyekre nem a válasz a fontos (s tulajdonképpen a kérdés sem az), hanem maga a „mondás”, a szavak, mondatok gyors előhúzása (a **kommunikáció „mián”**).

Talán én vagyok túl igényes és öntelt, s ezért nem felelek meg az „alantas plebs” szófordulatai, kérdései? Nem hiszem. Nem várom el, hogy az idős szomszéd bácsi a metafizikáról, esetleg a relativitáselmétről kezdjen érdeklődni. Én csak *közhelymentes, igazi érdeklődéssel megtöltött kérdéseket* (s nem panelokat) várok, nem kutyafuttában odavetve, hanem meg-megállva, s őszintén, nem csak úgy „kellésből”. Ha pedig nincs idő, vagy téma, akkor csak őszinte köszöntést, kézszerítást. És menni tovább.

Szépek a panelházak, szép a lakótelep. De nekem jobban tetszenek az egyszerű paraszti épületek, vagy egy domboldal, kis présházzal.

Abban legalább van valami tartalom.

Bármí Áron

Darátum

Új szó bukkant fel nyelvünkben a Mátészalkai Sütiipari Vállalat jóvoltából, a *kekszdarátum*. Ennek az összetett szónak az utótagja feltehetőleg úgy jött

létre: a török eredetű *darál* szóból, hogy megalkotója a *granulál* : *granulátum* mintájára nem latin eredetű tövekhez is hozzáilleszthetőnek vélte a latinból készen átvett *granulátum*, *preparátum*, *referátum* stb. szavak (á) *tum*-végződését. Bármily mulatságos is azonban ez a szóalak, az ilyen jellegű képzés nem egyedülálló: hazánkban van jó néhány *forgalmista*, sőt *egyetemista* is. Különössé ugyanaz teszi, mint a *kitaláció*-t: mielőtt a képzőt az *-ál* végződésű töhöz csatolnánk, a tövet meg kell fosztanunk utolsó mássalhangzójától.

Sörrágcsáló

Hála kormányunk nyugodt és ösztönző gazdaságpolitikájának, egyre több magyar polgár fog különféle vállalkozásba. Szinte gombamod nőnek ki a földből az új kis bódék, boltok, bodegák, butikok, üzletek, shopok stb. a régiek helyébe, mellé, fölé, alá. A bódék, boltok stb. (l. fent) profilja is roppant széleskörű: foglalkoznak mindennel a vibrátorárlástól kezdve egészen a szikvízpalackozásig.

Mindezt mosolygó arccal látom, figyelem, és csak úgy derül közben pici szívem. Forog a tőke a kézen (hozsánna); a tulajdonosok mind kedves és értelmes emberek (eová); mindent lehet kapni (halihó); nincs egy vasam se... – no, ez már nem trallala, de majd csak lesz jobb (?).

Minden szép, addig a pillanatig, amíg meg nem nézem a kis boltoeska cégtábláját. Ilyenkor csikorogni kezdenek a fogaim, és kiburulok, mint izgága csecsemő a kislavórból. E cégnevek ugyanis sokszor magyartalanok,

ostobák, nyelvtanilag hibásak, hogy tovább ne is soroljam. Hadd éljek itt egy-két példával, a teljesség igénye nélkül (a listát tapasztalatai alapján bárki folytathatja). Tehát: MARIKA BÜFÉ, OTTHON BISZTRÓ (a részegesek második otthona; vagy az első?), CIC-MIC BUTIK, SZIVORNYA SÖRÖZŐ, MISI DIVATSZALON stb. Lázálmaimban olykor előbukkan néhány hasonló elnevezés, ajánlom a leendő maszekok szíves figyelmébe: GIZI BUTIK, HARMÓNIA TEMETKEZÉSI VÁLLALKOZÁS, PITYU HULLAGYALÁZÓ SZALON, FOGADÓ TORGYÁN JÓZSEFHEZ, JOLI GOMBATENYÉSZTŐ (ÉS VÉGTAGSPECIALISTA), ADOLF PROPÁN-BUTÁN GÁZCSERETELEP.

Szegeden a Párizsi körúton van egy aranyos kis ivóhely, az a neve: BORHARAPÓ. Ezt meglátni a véletlen, s belehalni csak egy pillanat műve volt. Eltűnődtem: itt netán kifejlesztették a szilárd halmazállapotú bort? Vagy megisszák előbb a bort, és utána elrágcsálják a poharat? Esetleg fordítva?

Ha sok pénzem lesz, és elmegy az eszem (az előbbtől nagyon távol, az utóbbihoz igen közel állok), nyitok én is egy kiskocsmát, az lesz a neve: SÖRRÁGCSÁLÓ. És szívesen elvárok oda minden elmebeteget, dilist és örlöttet, aki csak van ebben a kies országban.

Csak attól félek, az én boltomba schogy se férne be tízmillió ember.

PiF

Füszerso

Szóval fokhagymabors és *füszerso*! Hát nem csupán a vörös csillagokat, az úttörőnyakkendőket, az *elvtársamozásokat* meg a Lenin-szobrokat potyogtattuk el az úton az Európába-menetelés közben, de nagy igyekeztünkben a hosszú ékezeteket is divatjamúlt kacatként dobtuk ki az ablakon? (Hogy most egyéb szövegbeli hanyagságokról, betűhibákról és -hiányokról ne szóljunk.) Vagy netán olyan rafinált nyelvészrel fordítottatta le a kerepestarcsai Szilasmenti MGTSz a német szövegű használati utasítást, aki a nyelv redundáns voltát akarta szemléltetni anyanyelvünkön? Hisz valljuk meg: azért így is megértjük, mit kell tennünk a tasakban levő fűszerrel. Persze, azért nem annyira redundáns ez a nyelv, mert hát ki tudja: 4 tiszt (t)ított sertésfűlét (fűl tárgyesetben) kell-e megforgatnunk az ízletes szaftban, vagy 4 tisztított sertésfűlet (a fűl tárgyesete), gondolván arra, hátha a mikszáthi jó palócok ízes nyelvén született a felirat, ahol a fűl csak fűl. (Aki tudja, hol van Kerepestarcsa, az nyilván e második feltevést is komolyabban fontolóra veszi.)

Akármit van is, igazat kell adnom Korchmáros tanárnőnek, aki felháborodván a felragasztott magyar szöveg „gyártóinak” hanyagságán (az ominózus alanyagra egyébként a tanárnő volt szíves felhívni figyelmünket) így kiáltott föl: – De az ördög vigye ám el a kerepestarcái Szilasmenti MGTSZ-t a jó csudába!

És – mit mondhatunk – igaza van. Mert kifogás ide, humor oda: azért ennyire mégsem lehetünk „lazák”, felületesek, ha valamit leírunk; akkor meg különösen nem, ha azt egy egész ország szeme láttára tesszük.

Példánk természetesen nem áll egyedül. Sajnos tucatjával sorakoztathatnánk föl a jobbnál jobb/rosszabbnál rosszabb szövegrészleteket, főként az említett példa műfajában: a használati utasítások között gyakran találunk efféle torzszülötteket. Arra kérjük a T. Olvasót, ha bármi e rovatba illőt talál, ne késlekedjék, küldje el címünkre! Rendszeres „anyagszolgáltatónk” vagy különösen érdekes példákat beküldő olvasóink jutalomban részesülnek.

Seybold

Kelbiskótejt
Majonéz

FOKHAGYMABORS FÜSZERSO

Felhasználási javaslat:
Fokhagymas húszeletek:
4 tisztított sertésfilet olaj, rozsmaring, SEYBOLD-fokhagymabors és só keverékkel bekenjük és 3 óra a hűtőbe tesszük, majd olajban mindket oldalukon 5 percig sütjük. Melegen tartjuk. Az olajban – amelyben a hús sült – elkeverünk 1 evőkanál joghurtot, 4 l és vagott petrezselyemtöredék. A mártást a hústra öntjük és petrezselyemmel, narancsszeletekkel díszítjük.

Tartalma: fűszerek, só.

Minőséget megőrzi: 18 hónapig 92.04 Tiszta tömeg: 25 g

Forgalomba hozza: Szilasmenti MGTSZ. Kerepestarcsa
Száraz, hűvös helyen tartandó! OETI eng. szám: 3254/90
KNOBLAUCHPFEFFER

Guten Appetit wünscht Ihnen
MOGUNTIA-SEYBOLD OHG
GEWÜRZWERK A-6330 KUFSTEIN

Bestandteile:
Salz, Gewürze, Geschmacksverstärker

Abgefüllt:
Füllgewicht in g:
Trocken lagern!

9 4001409 441105

A másolat egy 1990 novemberében importált élelmiszeripari termék hátlapjáról készült.

H. T. T.

Riport, ismertetés

Beszélgetés BÜKY LÁSZLÓval, a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezetőjével

– *Menjünk először vissza egy kicsit az időben, megkérem a tanár urat, hogy meséljen a pályakezdéséről, iskoláiról, tanáiról!*

– Nagykanizsán érettségiztem 30 évvel ezelőtt a város akkor még egyetlen gimnáziumában. Három magyartanárom is volt az évek során, közöttük Ördög Ferenc, aki ma a nyelvtudomány kandidátusa. Érettségi után tanár szerettem volna lenni, ám nem vettek fel semmilyen felsőoktatási intézménybe, így képesítés nélkül általános iskolai tanárként helyezkedtem el. Ekként mód nyílt arra, hogy elvégezzem Pécsen a tanárképző főiskolát. A főiskolai diploma megszerzése után újra meg újra jelentkeztem, míg végül valamilyen hivatal a tudtom nélkül elküldte az anyagomat Szegedre, fel is vettek levelező tagozatra.

– *A tanár úr érdeklődési körébe mindig beletartozott a nyelvészet, vagy csak később kapott kedvet hozzá?*

– A gimnáziumban nem kaptam nyelvészeti indíttatást. Abban az önképző körben voltam tag, amelynek Alaksza Ambrus volt a tanári vezetője, ő fiatalabb korában a Nyugatban is publikált.

A főiskolán sem foglalkoztam behatóbban nyelvészettel, egy Karinthy-regényről írtam szakdolgozatot. Az egyetemi évek alatt léptem be a Magyar Nyelvtudományi Társaságba, s mint tag kaptam a meghívókat a nyelvészeti rendezvényekre, egy nemzetközi kongresszuson – éppen Szegeden – előadást is tartottam Füst Milán költői nyelvéről.

– *A diákévek eltelte után tudatosan döntött úgy, hogy Szegeden marad?*

– Csupán a véletlen műve, hogy ide kerültem. Miután megnősültem, el akartunk jönni bizonyos körülmények miatt Nagykanizsáról; több felsőoktatási intézménybe nyújtottam be pályázatot, illetőleg érdeklődtem, van-e nekem való állás. Végül egyetemünk magyar nyelvészeti tanszékének akkori vezetője, Nyíri Antal professzor úr meghívására kerültem ide tanársegédnek.

– *Mit tanított tanársegédként az egyetemen?*

– Stilisztikai szemináriumokat vezettem, majd magyar nyelvtörténetet. A stilisztika iránti érdeklődésem oda vezethető vissza, hogy elkezdték az iskolai háziolgozataimat közölni a megyei lapban. Mivel ez zsebpénzforrásnak is bizonyult, később verseket is küldtem a lapnak. S így, a versek révén kezdtem egyre inkább érdeklődni a stilisztika iránt. Ha valami nyelvészeti pályára indított, akkor éppen a költészet, a versek szeretete volt az. Engem főleg a versek keletkezése, a versírás mesterségbeli oldala érdekelt.

– *Ha jól tudom, a doktori, majd a kandidátusi disszertációját is Füst Milán költészetének vizsgálatából írta. Miért vonzódik ennyire ehhez a költőhöz?*

– Ennek szinte hétköznapi oka van. Volt egy nagyon kedves barátom, tőle kaptam egyszer ajándékba a „Szellemelek utcája” című Füst Milán-kötet első kiadását. Éppen ekkor vállalkoztam egy nyelvészeti kongresszusi előadásra, s mivel ez volt a legfrissebb verseskötetelményem, kínálta magát, hogy bizonyos szempontból feldolgozzam. Később azután maga a vizsgálati anyag, a szóképek, a szójelentések kínálták magukat újabb szempontú vizsgálatra – ugyanebben a Füst Milán-i versanyagban.

– *Nemrég jelent meg a tanár úr könyve „Képkalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvén” címmel. Hogyan született meg ez a mű?*

– Észrevettem, hogy az amúgy nem sok Füst Milán-versben némely szó feltűnően sokszor ismétlődik. Rájöttem, hogy ezeknek az (immáron hagyományosan szólva) „kulcsszavaknak” egy bizonyos összefüggérendszer van, hogy nem is föltétlenül a gyakori szavak mutatnak ilyen rendszerszerű használatot. Tehát ezeket a szavakat kezdtem feldolgozni, megnéztem, milyen jelentés(ek)ben, szövegkörnyezetben, szintaktikai, képi beépítésben fordulnak elő. Több cikket írtam ezekről. Módszertani okokból kiegészítettem a kutatást Karinthy Frigyes költői nyelvének a hasonló átvilágításával, s így született ebből kandidátusi értekezés, illetőleg a maga által említett könyv.

– *A könyv olvasása után, illetve most, a beszélgetés közben úgy látom, hogy Önnél az irodalom és a nyelvészet nem különíthető el.*

– Az irodalom és a nyelvészet viszonya sokszor kölcsönös. Irodalmi szövegekben vizsgálhatunk jelenségeket a nyelvészet általános megállapításaival egybevetve, vagy másként. Az irodalom olyan művészet, amelynek nyelv az alapanyaga. Az irodalom és a nyelvészet sokszor nem tud megenni a másik nélkül.

– *Hogyan látja a tanár úr a nyelvészet helyzetét napjainkban?*

– Van ezzel gond, sokan azt hiszik, hogy lehet nyelvészet nélkül irodalmat tanítani és tanulni, szét lehet választani a két szakot, én azonban mint hosszú évek óta gyakorló tanár azt mondom, hogy ez lehetetlen.

– *Mi az egyetem feladata ebben a kérdésben?*

– Azt kellene az egyetemnek megoldania, hogy olyan, minden irányú és egészséges arányú nyelvészeti képzést valósítson meg, amelynek alapján azután a kezdő középiskolai tanár vagy kutató önállóan is el tudjon indulni pályáján. Ehhez remélhetőleg a most érvényben lévő új tanrend segítségével mindenki megtalálja az érdeklődésének is megfelelő területet mind az irodalom, mind a nyelvészet terén.

Támadi Rita

Gyakran éjfélkor csengett a telefon...

Mottó: A nyelvtanulásban csak egy dolog nehéz: amikor meg kell szólni

Hiánypótló angol nyelvkönyv jelent meg nemrég a szegedi illetékességű Univerzum Kiadó gondozásában.

Címe: *Beszéljünk angolul!*

A kötet szerzőpárosa: a göttingeni Georg August Egyetem angol szekciójának lektora, John Coates és a JATE Idegen Nyelvi Lektorátusának oktatója, Dr. Vágvolgyiné Burián Éva.

A kötet születéséről, céljáról kérdeztem a tanárnőt.

– Nem először írok nyelvkönyvet. Jogász hallgatók számára lényeges szakszavakkal, anglicizmusokkal 1977-ben írtam kari jegyzetet, amelyet megelőzőtt egy angol hagyományokat, mentalitásbeli jellegzetességeket bemutató kötet: *Life through English Eyes* (Élet angol szemmel). Később jelent meg az *England Past and Present* (Anglia múltja és jelene), amelynek része lett az előbbi kötet is.

– *Az előzmények alapján úgy látom, nem csupán a lexikai tudás elsajátítása, hanem az élő, liktetű szöveg, a benyomások megragadása is cél volt...*

– Igen. Ehhez kapcsolódott aztán az az ötlet, esetleg megpróbálhatnánk eredeti angol szerzővel, amolyan „nemzetközi együttműködésként” nyelvkönyvet írni. A cím önmagáért beszél: a társalgásra, az élőszóra ösztönöz. Az egyes fejezetek megfelelnek a nyelvizsgák tematikájának, de bennük az angol nyelvi fordulatok is helyet kaptak. A kötet érdekessége, hogy benne jól megfér a két nemzet sajátos nyelvisége, az angol országismeret és a szellemes magyar közmondások.

Az egyes leckék végén levő kérdéscsoportok a további beszélgetést, ha tetszik, vitát motiválják. A kötet végén pedig a lehetséges ismeretlen szavakat, illetve a szótártól eltérő élőszóbeli kifejezéseket foglaltuk össze.

A könyv megírásakor a beszéd, illetve a beszélgetés volt a célunk. A nyelvkönyvek többségével ellentétben ez a könyv nem a szereplőkhöz, hanem a szituációhoz kötődik. Az adott szituációban kell az egyénnek megfogalmaznia saját gondolatait, véleményét egy-egy témáról.

A diákok többsége fél a nyilvánosságtól, az esetleges tévesztési lehetőségektől. A diákoknak két típusa van: egy részük konkrétumokra orientált, míg más részük képes elvonatkoztatni. Ha nyelvtanulásról van szó, akkor különösen figyelni kell arra, hogy a kérdések „személyre szabottak” legyenek. A válaszadásnál pedig a felelet a lényeges; a hibák kijavítása, a korrigálás fontos ugyan, de a tanulókat hagyni kell beszélni. Megoldás lehet az is, hogy a tanár feljegyezi az esetleges hibákat, és utólag ismerteti, illetve magyarázza el a helyes megoldást.

Furcsa helyzet az is, hogy a „nyelvórán” olyan párbeszéddek is elhangzanak, amelyek kívül állnak azon, amit ténylegesen tananyagnak lehet nevezni. Amikor arra vagyunk kíváncsiak, hogyan jutunk el a buszállomásra, nem merül fel bennünk, hogy ezt akár egy nyelvórán is megkérdézhethetnénk. Magyarán: az élethelyzeteknek lényeges szerepe van a nyelvtanulásban. Tipikus szituációkban tipikus lesz a szóhasználat is.

A kötetben a leckék végén található kulcsszavak is ezekben a tipikus helyzetekben nyújtanak segítséget. Ezt követik a személyes véleményre orientált kérdések, majd jegyzetek a kifejezések alkalmazásához magyarázattal.

– *Ez a könyv az ifjúságé. Modern szellemisége, humora van.*

– A születése sem volt mentes a humortól. Érdekes volt egy angollal együtt dolgozni, szembesülni az angol sajátosságokkal. Egy alkalommal meghívtam halászlére, ő el is fogadta a meghívást. A tányérjába tekintve azonban meredten látta a halfejet. Angliában más a szokás...

– *Hogyan született meg ilyen gyorsan a könyv?*

– Ahogyan a filmekben lehet látni. Ha ötlet volt, gyakran éjfélkor csengett a telefon. Hajnali egyre pedig elkészült egy újabb részlet. Arról pedig majd a diákok döntenek, mennyire segít nekik a tanulásban.

A kötet kazettás hanganyaggal együtt is kapható, rajzait Fritz Mihály készítette.

Gáspár Karolina

Monográfia a magyar nyelvjárászigetekről

Nemrég jelent meg Szabó Józsefnek, a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszéke docensének legújabb munkája *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek* címmel. A több mint 400 oldal terjedelmű, impozáns, szép kiállítású könyv a Csongrád Megyei Levéltár Dél-alföldi Évszázadok c. sorozatának 3. köteteként látott napvilágot (Békéscsaba, Kecskemét, Szeged, 1990. 418 oldal). Mint ismeretes, a nyelvjárászigetek olyan – a környezetük nyelvtől többé-kevésbé elütő nyelvjárású – területek, helységek, melyeknek lakói egykor más vidékről települtek újabb lakóhelyükre. Így tehát a nyelvjárászigetek vizsgálata közvetlenül összefügg a településtörténettel, a történelemmel. Szabó József könyve meggyőzően mutatja be ezt a kapcsolatot.

Könyvében a szerző 29 magyar nyelvű nyelvjárászigetet vizsgált meg oly módon, hogy – A magyar nyelvjárások atlaszának anyagára alapozva, s ezt saját helyszíni magnetofonos és kérdőíves gyűjtésével kiegészítve – az elemzés középpontjába állított helységek tágabb környezete nyelvjárásainak vallomását is fölhasználta a szigetek tájnyelvi jellegzetességeinek megállapításához. Így körülbelül 250000 szóalak, adat hangtani, alaktani, szótani vizsgálata révén jutott el a legfontosabb következtetésekhez. Az elemzett tájszólások egy részéről már korábban is ismert volt sziget jellegük, több esetben azonban a szerző mutatta ki először, hogy a kérdéses helység lakóinak egy része máshonnan (is) települt (pl: *Madaras, Bajsa, Soltvadkert* népnyelvének részben palócosjászos eredetét). A sziget helyzetű nyelvjárások eredetére, a lakosság származási helyére vonatkozóan jó néhány esetben új megállapításokat tesz a szerző, s ezzel a helytörténetet, történettudományt viszi előbbre. Kimutatja

például, hogy a dél-alföldi *Madaras*, *Soltvadkert*, illetve a tiszántúli *Kunágota* lakóinak egy része Szeged környékéről települt át.

A szerző minden esetben széleskörű elemzésre, komplex vizsgálatra törekszik; a tanulságok levonásához A magyar nyelvjárások atlaszában fentebb említett gazdag anyagán és saját kérdőíves, magnetofonos gyűjtésén kívül módszeresen fölhasználja a helytörténeti kutatások eredményeit, a lakosság származástudatának nyomait, néprajzi sajátosságokat, s fontos bizonyítékként egyes gyerekijesztő szavak esetleges meglétét is (a palóc etnikumhoz köthető *markoláb morkoláb murkuláb, kókó kókós, mókár* szavak valloását).

Szabó József már eddig is sokat tett a magyar nyelvjáráskutatás fellendítéséért. Törekedett arra, hogy kutatásaival a magyar dialektológia európai viszonylatban mérhető lemaradásaiból minél többet behozzon. E többéves kutatómunka eredményeként megszületett könyv is úttörő jelentőségű. A magyar nyelvjárások atlaszában magyarországi és jugoszláviai kutatópontjai között szereplő nyelvjárászigetek teljes körű, monografikus igényű feldolgozásával Szabó József jelentősen előbbre vitte a magyar nyelvjárásstudományt. A könyv legnagyobb újdonsága és értéke – amellet, hogy szép példát ad atlaszunk méltó fölhasználására is – az, hogy a nyelvjárászigetek vizsgálatát magasabb szintre emeli: a sok sziget nyelvének elemzéséből levont tanulságok alapján tipológiát, rendszerezést vázol föl. Ebből kitűnik, hogy a magyar nyelvjárászigetek jelentős részben a török pusztítás utáni palócos-jászos betelepülésekből származnak (a származás szempontja), valamint hogy igen gyakoriak a magyar táji szigetek között a keverék típusú, két vagy többféle nyelvjárás keveredéséből létrejött nyelvjárások is a homogén jellegűek mellett: a 29 helységből 13 keverék típusú (a nyelvjárás jellegének szempontja). Az osztályozásban szerepet kap még a vallási hovatartozás is (harmadik szempont), mivel a betelepülők sokáig megőrzik vallásukat, illetve vallási különállásukat a más egyházhoz tartozó beköltözőkkel szemben; a felekezeti különbség tehát sokszor településtörténeti nyomként értékelhető (pl. Kiskunhalas katolikus népessége a Jászság vidékéről, református népessége pedig Dél-Baranyából származik).

Elismerést érdemel a szerző stílusa: mondatai úgy érnek célra a szakember olvasó tudatában is, hogy a tudományos igényesség és alaposág mellett a természetes, emberközeli beszédmód hatása is érvényesül. Ez az írásmód jól szolgálja a munka szellemiségét.

Amint az kiderült az eddigiekből, a *Magyarországi és jugoszláviai magyar nyelvjárászigetek* című mű elsősorban szakkönyv; és e minőségében határkő is a magyar nyelvjárásziget-kutatásban. A kötetet azonban a laikus olvasónak is ajánlhatjuk, hiszen logikus fölépítése, érdekes térképes illusztrációi és táblázatai segítik a művel, a témával csupán ismerkedni szándékozót is. Dicséretet érdemel a szerzőnek az a vállalása, hogy a függelékben minden helységből közöl fonetikusán átirított szemléltető nyelvjárási szövegeket. Ezek a részletek, valamint a településtörténeti következtetések mindenki számára érdekes, hasznos olvasmányt jelenthetnek.

Szabó József legújabb könyvében annak is szép példáját adja, hogy szívén viseli a magyar nyelvjárás-tudomány ügyét, hiszen külön fejezetben foglalja össze a jövő feladatait. Ez biztatást jelent a további kutatások végzői számára, s bízom abban, hogy a bátorítás nem lesz hiábavaló.

H. Tóth Tibor

Büky László:

Képkalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 234 oldal

Kevés az olyan mű, amelyet irodalmár- és nyelvészjelölteknek egyaránt ajánlhatunk. Büky László: *Képkalkotás és képrendszer Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvében* című könyve e művek sorába tartozik. Kiválóan használhatják azok, akik a nyelvészetben belül a jelentéstanhoz vonzódnak, de bátran forgathatják azok is, akik csupán XX. századi irodalmunk két nagy alakját kívánják jobban megismerni.

A tanulmány elsődleges célja Füst Milán stílusának megismertetése. A szerző Füst képalkotásának és képrendszerének leírását stilisztikai feladatként kívánja megoldani; a metaforákat alkotó nyelvi eszközöket a költő teljes életművében áttekinti, s ezáltal nemcsak az író szókészletét ismerteti, hanem költészetének jellemző vonásait is.

A dolgozat abból a feltevésből indul ki, hogy a Füst Milán-i képalkotásban részt vevő nyelvi elemek a költő belső világának képzetrendszeréhez igazodnak. A szerző tíz kulcsszót választott ki (*szív, lélek, mély, kód, sötét, örvény, tölcser, zöld, sötét, fut*), s ezeket jelentéstani, sőt lexikográfiai vizsgálat alá vetette. A szavakhoz megadja a Magyar értelmező kéziszótárban felvett eredeti jelentéseiket, majd megfigyeli használatukat, jelentésváltozásait a két író műveiben.

A tanulmány elsősorban Füst Milán írói szótárát elemzi, ezt azonban párhuzamba állítja Karinthy szóhasználatával. Miért éppen Karinthy lírájában végezte el a szerző a vizsgálatot? Ennek több oka is van. Először is Füst és Karinthy kortársak, sőt barátok voltak. Másodszor írói tevékenységük – bármilyen különböző volt is – rokonítható egymással. Ráadásul ha a két költő vertermésének mennyiségét nézzük, az sem különbözik lényegesen.

Bár Karinthy képvilágának kulcsszavai nem egyeznek meg a Füst Milánéival, mégis sokat megtudhatunk írói „technikájáról”.

A két író művészetét olyan új szemszögből is tanulmányozhatjuk, ahogyan még – valószínűleg – nem volt alkalmunk. Ehhez nyújt nagy segítséget ez a kiváló dolgozat.

Támadi Rita

IRODALOM

PITI FERENC

Koldus dal

Vér a havon. Körben emberek.
A kolduson nevetnek,
kinek rongyos szeretetbe burkolva szíve és lába.
Halkan ordít az éjszakába:

Csak ennyim van, látod.
Nem váltom meg vele a világot.
A szenvedő Krisztusok kora lejárt.
Nem is érdemli meg e hitvány világ.

Nem is a világ fáj nekem, kicsim.
Úgy szeretnék adni, de semmim sincs.
S te úgy szeretnél kapni.

A szenvedés nem nagy kincs,
de én őrzöm : ez a Van, mi nincs.
Véres szájjal halottba harapni.

Tünde fények

Lassan égő, kék szívekkel lesznek teli
a fekete, abroncsos vaságyak.
Szeretkezünk. Táncra kelnek
kopasz, ráncosnyakú vágyak.

Szenvedek feletted, hülye öleléssed
belemossa arcomba összes szennyedet,
tünde fények égetik ki szemem,
bőrömrre tapad sok szerelmes leveled.

Varázslatod alá hajtom
felgerjedt tudatom,
önként. Hisz' nem szeretsz.

A szerelem oltárán fekszem
kitépett szívemmel megégetetten.
Te rajtam lovagolsz és dölyfösen nevetsz.

Séta a holdon

Oly könnyűek vagyunk. Érzed-e?
Lebegünk.
A négy kar szerelmes dzsungele.
Megyünk,
testünk egymásba olvadva jár.
Nevetünk.
Az egész oly egyszerű már.

MIHÁLY ISTVÁN

A. Rimbaud testéhez

igaz szereted a lelket
ha rabmadárként kirepül belőled?
csak épp nem hiszel a rabmadarakban
csak a véletlenszerű saját akaratban
Isten segíts!
csak a rabláncban,
ha fogva tart: rabláncsugarú körben
mozogsz vérző sebekkel remegő lelked
törött félszárnyú röptében

Akt

fejünk tenyerünkbe botlik
s megnyugszik, csuklónk fölött, a könyökünkön
pocsolyába nézve újraálmodjuk magunkat
– fúj a szél – s gyönyörködünk
új arcvonásainkban, míg kisüt a nap

SOÓS TIBOR

A herceg hosszú éjszakája

„...aki azt hinné, hogy a nagy emberekkel az új kedvezések elfeledtetik a régi sérelmeket, téved.

Tévedett tehát a herceg a választásban, s ez végső romlásának oka.”

(Machiavelli: A fejedelem)

Magamra maradtam...

A tábor a völgyben terült el, közvetlenül a hegy lábánál. A sátrak között őrüzek világítottak, az őrszemek elnyújtott kiáltásait szétszórta a szél.

A herceg már két napja állomásozott Romagna déli részén, de senki sem tudta, mire vár. Rómából reggel érkezett a követ a hírrel, hogy a pápai hadak elindultak, de úgy tűnt, mintha a herceg figyelemre sem méltatná.

– Indulnunk kellene már Firenze felé, nagyuram – mondta Chiggi idegesen. – Ha át tudsz jutni a városon, tiéd a győzelem. És te képes vagy rá! Induljunk tüstént, és újra miénk a dicsőség!

A herceg azonban nem mozdult...

Magamra maradtam! – Letette a serleget az asztalra. A sátorban négy mécses világított, a tompa, vibráló fény visszaverődött a gazdagon hímfett selyemkárpitokról.

Induljak Firenzébe? Könyörögjek Machiavellinek, hogy nyissa meg előttem a kapukat? – Elhúzta a száját. – *Könyörögjek a barátomnak?*

– Miénk lehet a győzelem! – Chiggi tekintetében lassan mégis megjelent a csüggedés.

A herceg bort töltött magának. Csak a részegség feledtetheti az újabb választás kényszerét: elindul Firenzébe, vagy bevárja a Giuliano vezette hadakat. Giuliano... II. Gyula! Képtelenség úgy gondolni rá, mint Krisztus földi helytartójára, az egész katolikus egyház urára és parancsolójára. Pedig látta, amint fenn ül a trónon, fején a tiarával, arcán pedig gőg, mérhetetlen gőg – és még valami: a győzelem mámorító érzése.

– Köszönöm, herceg – mondta a kihallgatáson. Sima volt a hangja, nem árulkodott semmiről. – Nem felejttem el neked.

Még aznap meghozta a hírt egy jó embere a Lateránból, hogy pálcát törtek a feje felett. Menekülnie kellett, éjszaka, Rómából, ahová annyiszor lovagolt be dicsőségesen, s ahol a bíborosok, öntelt nagyurak hajbókol-tak előtte, előtte, a fattyú előtt, hisz az apja pápa volt: VI. Sándor.

Ó, hogy gyűlölte Giulianót. Ordítani szeretett volna az úton, míg Romagna felé lovagoltak, hol hűséges csapatai várakoztak. Ordítani szeretett volna: „Giuliano della Rovere! Szállj le a trónról, mert nem vagy méltó rá! S állj le, mert nem vagy tiszta! Becsaptál! Igen, hazudtál nekem, Giuliano della Rovere!”

Ivott. A bor egy része lefolyt szája két sarkán, rá skarlátszínű ruhájára – „Az erőszak színe a skarlát, barátaim. Csak az övék!” –, sötét foltokat hagyva rajta, de nem törődött vele. A serleg kiürült, nagyot koppant az asztalon, amikor kiejtette ujjai közül.

Mindannyian elhagytak. Az apám, az embereim, a barátaim – és Lucrezia. A csillag csak addig szép, míg el nem enyészik. Akad-e bárki is, aki aztán törődne vele?

Pedig mennyi tervem volt, Istenem, mennyi! Romagna, Perugia, Urbino és a többi... Hatalmam volt, s oly közelinek tűnt a cél. Erőm volt hozzá, hogy Itália ura legyek, mint egykor a cészárok; letörve a sok marakodó fejedelmet, kiűztem volna Milánóból a franciákat, Nápolyból a spanyolokat, s új Birodalmat építhettünk volna ketten: apa és fia. A Pápa és Itália Királya!

Elmosolyodott. Azonban ez már nem az egykori harsány jókedv megnyilvánulása volt, csupán annak halvány visszfénye. Suhanó árnyék, mely megbújt szája szegletében. Árnyék... mint ahogyan a herceg álmai is szertefoszlottak, s csak nyomasztó árnyék volt már a múlt.

Álmok...

Aztán méreg.

Kínlódvá vonaglott az ágyon, tagjait összerántotta a görcs, fogaival a párnákba harapott, hogy ne kelljen üvölnie, mert elviselhetetlen volt a kín.

De túlélte. A merénylők nem. És az apja sem. VI. Sándor túl öreg volt már, beteges. Nem szenvedett sokáig. A méreg könyörületes volt vele, mert így nem kellett látnia, mint lesz semmivé álmuk, a mű, melyet együtt építettek.

A fiú azonban életben maradt, ítélkezett – és mindent látott. És egyszer döntenie kellett...

Még ki sem hűlt a pápa teteme, amikor összeült a bíborosok konklávéja. A hirtelen megválasztott III. Pál gyöngé báb volt csupán, az erő még az ő kezében volt, s mikor az új pápa is megtért Istenéhez, övé volt a döntés kiváltsága. Szédítő volt a lehetőség. Szédítő – mert mellette ott tátongott a szakadék is, a bukás. Döntenie kellett, s most már úgy, hogy nem állt mögötte apja megnyugtató, robusztus alakja.

Hibáztam. Maga is meglepődött a gondolaton. Csak egyetlen szó volt, de a megnyugvás édes tengerébe vezetett.

A serlegért nyúlt. Újra a bor íze, ugyanúgy, mint akkor, amikor Giuliano felkereste. Éjszaka, akár a tolvaj, nem úgy, mint a becsületes úton járó emberek. Giuliano, a száműzött bíboros, akibe VI. Sándor a lábát törölte. Ott zokogott a herceg lábai előtt, és könyörgött. A haja teljesen megőszült, egykor szálas alakja görnyedtté vált, a könnyecseppek szinte barázdákat vágtak arcába.

– Segíts nekem, herceg! Csak egy szavadba kerül... És én szolgálni foglak. Mindig. Csak szólnod kell, s minden úgy lesz, ahogy akarod... Csak győzd meg a konklávét!

– Eladnád magad, Giuliano della Rovere?

A bíboros sírt és újra térdre borult. Egykor ellenük fordult, most az ő lábainál csúszott-mászott.

A herceg figyelte. Döntenie kellett, meg kellett keresnie az erőt, amely megvolt benne, és megvolt az apjában is. Csak ezzel az erővel érhetette el, amit akart. Egyedül nem – és a herceg tudta ezt. Figyelte Giulianót, amint térdepel előtte kopott köntösben. Talán benne is megvan... talán csak álca a könny és sírás...

És a lázadás? Valóban képes elfelejteni a meghurcoltatást, a megaláztatást saját célja érdekében? Vajon tényleg nem fog ellene fordulni a trón magasából? Vajon tényleg magához ölelné, mint gyermekét, és a karját nyújtaná, hogy megvalósuljon az álom?

Döntenie kellett.

...A serleg újra kiürült, a herceg érezte, amint a homály rátelepszik a gondolataira. Képek villantak fel előtte: Lucrezia ölése (– A testvérem vagy, mégsem szégyenlem, hogy kívánlak!) ...Egy súlyos test gurul lefelé a Laterán márványlépcsőin: – Fiam, megmérgezték!... Gondolatok és képek: *csak a barbárok, csak azokat kell kivernünk, és valóra válik az álom... Az álom... De miért nincs több bor?... Hé, szolgák, a fületeken ültök?... Giuliano köpenye poros volt, és poros az arca is... A könnyek fehér árkokat vájtak bele ... Mérgek... Éjszaka borul a világra... Mindig az éjszaka: apa is éjszaka halt meg... Giuliano is éjszaka jött... Éjszakai menekülés Romagnába...*

...Most is éjszaka van... És soha nem fog elmúlni...

Kiejtette kezéből a serleget, és az asztalra bukott. Így aludt el kába, részeg álomba Cesare Borgia, a herceg.

Utolsó gondolata az volt, hogy Machiavelli nem fogja megnyitni neki Firenze kapuit.

KELEMEN ZOLTÁN

Temetés

Menjünk el egymás temetésére.
Én a gyertya, Te a holló,
Nézzük a sárgás, agyagos rögöket, ahogy esnek az apró
koporsóra. Mint a hóesés.
A kártya figurái állnak ott könnyyszírmot pergetve
cinkelt arcukon
A kedves figurák és
Ez az évszak, amely olyannyira kedvező;
Megemeled a kávéscsészét az asztal másik oldalán,
Ez olyan, mint a halál.
Úgy esik a hó a nyakunkba, mint a kártyalapok,
Felettünk tapossák a földet.

levél

a világ ahová érkeztem barátságos a pénzemért
itt mindent megkapok lágy
zene szól hogy mást ne mondjak
a legismeretlenebb dolgokkal találkozom és élek például
errefelé
ismeretlen az esernyő ha elkezdi esni az eső az emberek
elutaznak és távolodó autók hátsó ablakából bámulják
ahogy a víz bejárja az utcácskákat és a
tereket répát retket hagymát meg
ilyesmit nevelnek virágcserepben és egyszerű
mosollyal járnak-kelnek és közben lassú zene szól a
járdaszegély
réseiből mint a virágba borult márványlapok a temetőkben
mentesen
az általánosítástól mégis valamelyest mentséggel
színek végtelen kavalkádja kíséri ezt a tájat a réteket
ahol én is
része vagyok a termőföld eleven lélegző tüdejének a
ringatózás nyári vizeken körülöttünk ártatlan bűneink
lebegnek
a szép sötét tóban itt nem
a félelem szabályozza kapcsolatainkat álmodozhatunk és
örülhetünk a kékes füstnek ami agyunk rejtett zugaiból
száll a koraestébe
óvatosan átöleljük egymást és fűszálakat és méregfogakat
tépünk ki
emlékeinkből a vérvörösen izzó napkorong búcsúztatásául

NAGY BEÁTA fordításai

- Kéred a szerelmem?	- Azt mondom: ölj!
- Kérem.	- Ölök.
- De szennyes.	- Azt mondom: halj meg!
- Add szennyesen.	- Meghalok.
- Jósolni akarok.	- És ha szenvednék?
- Jósolj.	- Megmentelek.
- Kérdezni is akarok.	- És ha neked fájni fog?
- Kérdezz.	- Túróm.
- Mondjuk bekopogok.	- Ha falba ütközöl?
- Gyere.	- Elhordom.
- Mondjuk elvinnélek.	- Ha csomót találsz?
- Megyek.	- Elvágom.
- De ha a nyomorba?	- De ha többre lelsz?
- Oda.	- Százat is.
- De ha becsapnák?	- Szerelmemet kéred?
- Megbocsátok.	- Szerelmedet.
- Dalolj! – parancsolom.	- Nem adhatom.
- Dalolok.	- Miért?
- Küldd el barátaid.	- Mert rabnak nem akarom.
- Küldöm.	

(Robert Rozsnyay)

Tréfa és Tragédia

Eressz engem, engedj engem, Voronyeczs.
 Felőrölsz vagy meggyötörsz,
 Visszaköpsz vagy visszalöpsz –
 Holló, kés-Voronyeczs, hőbort-Voronyeczs!

(Oszip Mandelstam)

Szabálytalan találkozások

az első

A belvárosi tér ötszögű ábráját rajzolta le gyermekkorában: sínek páirjai futnak fekete árkaikban, két partra szakítják a sárgásszürke burkolatot, enyhe ívet írnak le; fekete tussal kihúzott, merev vonalak ezek, mértékarányosak, stilizáltak, a kiostálás ama módszerével, melyben jelzés nélkül maradnak a fák, a padok, a trafik és az emberek, csupán a villamossínek fekete üregei ásítóznak, a gyomrukban meghúzóódó csontvázszikár sínekkel.

A tanítás végeztével – hóna alá csapva a rajztáblára erősített grafikát – a belvárosi tér irányába tart, a rajztanár szavai lebegnek előtte, dicsérete, amelyben kiemelte a rajz egyértelműségét és közérthetőségét. Egy fapalánkokkal határolt síkator torkolatából lép ki a térre, a sínek fölött átnéz a túloldalra, megkeresi a kapuk között a lakásukét. Energikus léptekkel átvág a síneken: már évek óta nem járt rajtuk szerelvény.

A grafikát bekeretezteti, és felfüggeszti a falra szemben az ágyával a Nagyapa arcképe mellé.

valamelyik

Néhány év múlva a helyi K. V. döntésére villamosmegálló épül a házuk elé: egy áprilisi napon megjelennek a vállalat alkalmazottai, kiemelik üregeikből a régi, elrozsdált síneket, és csillogó acélhátúakat vonnak a helyükbe.

A fiú – kapujuk előtt áll – hóna alá nyalábolja az irattartót, arcát szándékoltan fordítja a nap fényébe.

Figyelmeztető csöngetés után, enyhe rándítással elindul a próbajárat, – a fény a mozgó villamos ablakain áttörve verődik most az arcába, kopog a bőrén, mint a puskatűz; nem fordítja el az arcát, járomcsontján megfeszíti a bőrt, torka kiszárad, összpontosít. És elengedi.

Érkezik a következő menetrendszerinti járat.

Fékez.

A fiú előrelendíti felsőtestét, karjait felcsapva fúrja be magát a levegőbe.

Pontosan hat és fél lépés az első sín széléig.

A villamos elé lép, lendületét megtartva halad, halad egyenesen, nagy elszántsággal, az ütköző sűrölja a lábaszárát, ám épen átjut. A jármű megáll, és felveszi utasait. A fiú folytatja útját a gimnázium felé, hátrafordul: teste egyetlen megengedő mosolyra görbülő ajak, látnivaló, a győztetés.

Nagyapa elismerően nézi az ablakból.

egy sikertelen

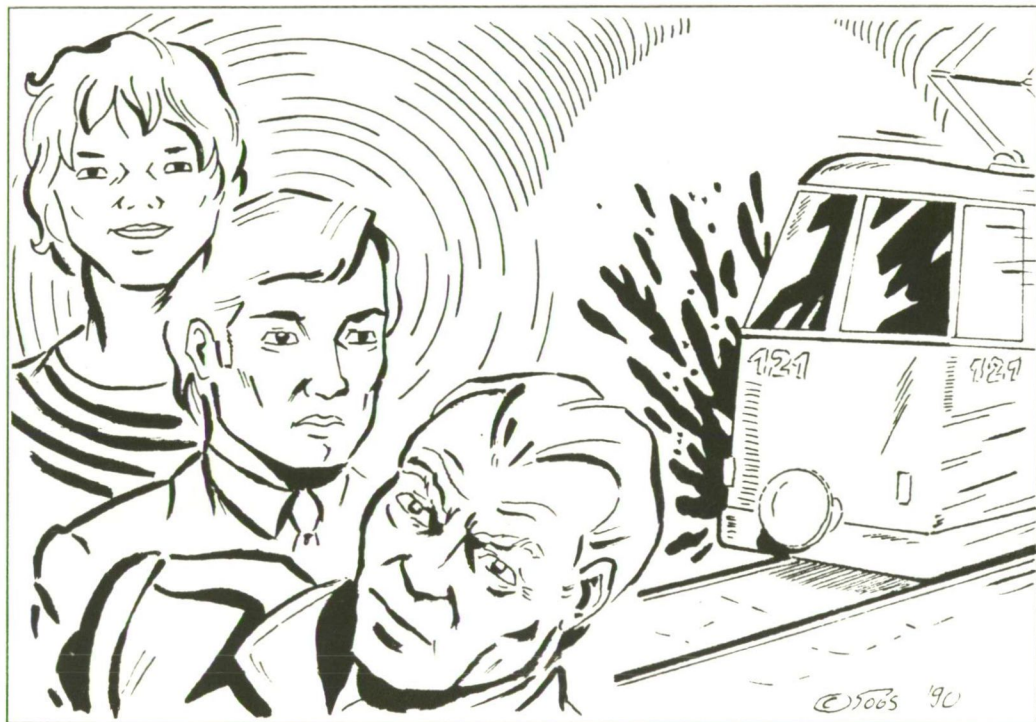
A középkorú férfi kilép a ház kapuján, amely az elhalt Nagyapa után reászállott. Az országos vállalat vezérigazgatói széke várja, hazai és külföldi szakemberek segédhada ugrásra készen.

Most nem érez remegést a kövezetben, mely jelezné a közeledő járatot. Várnia kell a találkozásra. Haladékképp cigarettára gyújt; a túloldalon, a másik sávban parkol a vállalati Mercedes, előtte sofőr áll, indulásra készen.

Nem érti, mi történik itt. Hogyan lehetséges a késés? Léteznek okok, melyek elkerülték a figyelmét?

Az órájára tekint: köti a munkaidőpresztízs. A sofőrje már elszívta cigarettáját, toporog.

A férfi elsötétülő arccal lép a sín párok közé, akár egy elszontyolodott gyerek, ha játék-örömet idegen erők clrontották. Félelem és kockázat nélkül ér át, és beszáll a vállalati autóba.

a végső

Őszülő férfi áll a kapumélyedésben, hideg, nyirkos, ködös reggel, akaratlanul összebb húzza mellkasán a kabátot.

Kilép a kapu szárnyai alól, a kanyarban fémesen megcsillan a szerelvény ütközője, a bárdok villanása hajnalban; egy, kettő, három, négy, öt, hat és fél lépés ... ekkor pillantja meg a vértócsát a sínek között ... majd körötte a fehér festékkal felvázolt, szétésett kezű-lábú emberalakot ... és fölfedezi a vezetőfülkében ülő másik embert ... meg kell torpannia.

Az érkező villamos elzörömböl mellette-előtte.

Remegő lábakkal visszahátrál a kapuhoz, bezárkózik, telefonon kéri nyugdíjazását, megszakítja kapcsolatait, a félévszázados, megfakult grafikát kitépi keretéből, ízekre szaggatja, és hozzákezd egy új mű megalkotásához.

BORDÁS MÁTYÁS

Gyászban

Gyászban, örökös jajban
 fásul az elme, hallgat,
 betömődnek a fülek,
 bezárul a test, lélek,
 sírásra görbül a száj,
 de nem szól a kín, csak fáj,
 csak könnyek fakadoznak,
 gyilkos táncukat ropják,
 bőr alá furakodnak,
 koponyák dzsungelében
 viszik a bajt, a szégyent,
 sietve csobbannak a
 vér bíbor tengerébe,
 mint kagylók, rakódnak rá
 a szív ledermedt, torzult
 peremére, hogy lássák
 iszonyú, vak tusáját,
 hogy lássák, miként szűkül
 be a világ ökölnyi
 térbe, az emberhangyák
 tolongását, ahogyan
 szétpukkad minden érdem,
 ahogyan az elmúlás
 örökös rohanása
 lelógó mellekkel, mű-
 vesékkal, parókákkal
 hajigálja a népet,
 ahogyan a kicsúfolt
 szellem, mint döglött veréb,
 belefagy a gondok si-
 vár és borús telébe,
 ahogyan az emlékek
 terrorakciói bút,

rettegést robbantanak
 az elme halk terébe,
 ahogyan „ész koccan az
 észhez”, ahogyan az il-
 lanó öröm fájdalom-
 bumeráangként hullik le
 a tűnődők szívére,
 ahogyan a halál rút
 gebéi menetkészen
 ácsorognak a percek
 tömlőcében, ahogyan
 pokol hullik a mennybe,
 ahogyan az angyalok,
 rohadt almák, a semmi
 szemeteskosarába
 esnek, ahogyan csenddé
 szakadoznak a lármás
 nagyvárosi nagy estek,
 ahogyan eltűnnek mind
 a bűn sikátorain,
 kik megváltani jöttek,
 ahogyan eltűnnek vesz-
 tesci a Nagy Ügynek,
 a sok kis nemzet, egymás
 acsarkodásaiba veszve,
 s ahogyan a győztesek,
 „a medvebundás győzők”
 kezében nem ing meg a
 világos vérrel telt pohár,
 hogy lássák, nincs már öre
 e hitvány Rendnek, csak gyász,
 csak a gyász visít a csöndbe.

Léda

Még soha így nőt,
 még soha ily gyönyört
 nem álmodott a költő,
 hiába ölelte
 a szépet, a szebbet,
 nem érzett semmit, csömört
 csak: kedvese elszállt
 egy tündér rollerjén,
 oda, hol a fény örök,

s csak ritkán mennydörög...
 s ha ért is megvetőn
 arról, ami már hitvány,
 nem hitte, hogy más lesz,
 hogy sírva-sírás lesz,
 és öröm, párjanincs-lány,
 akiért érdemes
 átesni szégyenen,
 de még meghalni is tán.

Nem hitte, hogy vétlen
 angyal az a néember,
 aki a megismerés
 poklán átvezette,
 tébolyult, rossz lelket,
 akinek úgy fogta kezét,
 hogy a téboly ellen
 összesereglettek
 pofon is csapták ezért...

De már nem üthetik,
 más világ lett ez, ím:
 csak aki szenved, mondhat
 igent s dacos nemet,
 csak aki hűn szeret
 és gyűlöl, az bomolhat:
 testében az asszony,
 így ért az igazhoz,
 ő lát csak élő s holtat...

S már ő az, aki üt
 mindenkit mindenütt,
 tombol benne az asszony –
 még soha ilyen nőt,
 még soha ily gyönyört
 nem álmodott, s nem hangzott
 még így az igazság!
 Nem érheti gazság,
 bárkit enged is ahhoz...

Szólítunk, Hattyú

Nagy László emlékére

„Nincs gyógymód a maró sebre, amelyet
alázatunkért a jövő haragja
ostoroz ránk, de ne gyalázzon senki
vért, nemzetet, korunk szent ravatalán...”

A költő ismerte a vak Megszokás
érveit, s tudta: törvény a hagyomány,
köntöséről lepörög a sár, mocsár...
De látta a kizsebelt, baromálmú
népet, és látta azt, aki félreállt,
s mint rakódik a köntösre a sár, mocsár,
a ravataira hazug, színlelt imák –
Nem lehet régi-vakon küzdeni már!

Attila sírt, Bartók szilaj könnyei
ablakokat zúztak be a bűn falán...
de Attila, az ősz... és Ady Endre
is nyújtotta kíméletlen ostarát!
Nem lehet régi-vakon küzdeni már!

S hörgött a költő és hörgött sok barát,
vért okádott a tündér s a magány
könnykövei sikongva üzték el a
hazug gyász paripáit, és új csodák
hozták vissza a vasárnap gyönyörét.

De jaj, eltűntél, költő; s ki tudja
meddig pislákol a hangod mögé bújt
nemzedék gyertyavékony imája s
nem fekszik-e gyász lovaink nyakára
újból?! Műved örök, és bája is. De
lesz-e majd, ki meghallja szavad igaz
parancsát, mert gond lepi már a tájat!

Nem merül hattyúd szürke tavainkba,
messzi hegyekre szállt..., s a vágynkat
tovább gyilkolja a koldus-mosolyú
bánat, mint nyulat morogva vad vadász.
Nyakunkon az elmúlás hóhérbárdja
s álmodni kell – bűnben – a rosszat tovább.

Emlékké satnyul törpe akaratunk,
ujjaink közül, mint barlangból patak,
kiszivárognak a távoli csodák:
fülünkbe gonosz, torz ének muzsikál –
s kell álmodni – bűnben – a rosszat tovább!

Nincs gyógymód a maró sebre, amelyet
alázatunkért a jövő haragja
ostoroz ránk.

Nyelvi játszótér

Nyelvészfüllel

(Rovargyűjteményünk legújabb példányai)

Az már az eddigiekből is kiderült, hogy nyelvünk csodálatos. Íme néhány „tücsök és bogár”:

A lakosságtól toleranciát kérünk.

(ABLAk, TV1, 1990. X. 26.)

Ezzel sajnos nem szolgálhatunk. Esetleg toleranciával.

*

A szél továbbra is megélénkül.

(DANUBIUS RÁDIÓ, Időjárásjelentés; 1991. I. 16. 13⁰⁵)

Hát ha eddig nem volt elég élénk, most már bizonyára az lesz.

*

A közlekedés zavartalan. Mindenki eljuthat a temetőbe.

(KOSSUTH RÁDIÓ, Déli Krónika; 1990. X. 30.)

Köszönjük, biztató.

*

Akik itt nyugszanak, azok közül a legtöbbjük élt.

(NAPZÁRTA, TV2; 1990. X. 23.)

Ha nem mondják, nem gondoltuk volna!

*

Eddig csak szűkebb pátriárkamon koncerteztem.

(ROCKSTÚDIÓ, TV2 – neves rockénekesünk szájából; 1990. X.)

Szegény pátriárka!

Diákhumor

A következőkben hallgatók gyűjtése alapján adunk közre néhány szellemes kifejezést tizenéveseink „szótárából”. A lebecsülő értelmű *kevés* vagy, *mint...* kezdetű szóláshasonlatok néhány variációja:

...Surdában a vérnyomás	...öcsisajtban a barátság
...lócitromban a C-vitamin	...ingyenmoziban a jegypénztáros
...kutyában a nyávogás	...árvaházban a szülői értekezlet
...papsajtban az imádság	...erdőtűzhöz a vízpisztoly
...süniben a dauer	...lakatlan szigeten a tömegverekedés
...campingsajtban a sátorvas	...börtönben a vészkijárat
...lavinához a hólapát	...törökmézben a janicsár
...disznótrágyában a rőfögés	...dobostortában a ritmusérzék
...tőkésrécében a dollár	

Játék a szavakkal

I. Agyrémszótár

költők lidérces álma	<i>rímálom</i>	<i>bikkfa</i>	Angliából származó óriásfa
rosszhírű étkezde	<i>kőjállda</i>	<i>domborulat</i>	a nagytemplom fenekestül való fölfordulása
bukott fogszakorvos	<i>melléfogász</i>	<i>empatikus</i>	együttérző gyógyszerész
elhízástól való félelem,		<i>kánkán</i>	két mongol uralkodó tánca
depresszió érzésének átvitele		<i>kántál</i>	a tatárok királyának éjjeli edénye
a) gondolati úton,		<i>kantár</i>	válogatott hím egyedek katalógusa
b) lapát segítségével	<i>telapátia</i>	<i>szakajtó</i>	specializálódott bejárat
láthatatlan óriáshüllő	<i>mikrokodil</i>	<i>szarvas</i>	rossz minőségű kohászati termék
		<i>távcsövez</i>	otthontalan csavargó hosszabb időre szülőhelyének elhagyására kényszerül

*

II. Vicc, találós

1. Három „szakállas”:

- Jean, mi ez a nagy sürgés-forgás,
futkosás a kertben?
- Semmi, csak a futórózsák, Uram.

- A gyógyszerárban a beteg nyugtatót kér.
- Ön apatikus? - kérdezi a gyógyszerész.
 - Nem, ön a patikus.

Miben hasonlít a hortobágyi csikós kilencedik fia és a Wilkinson márkájú penge? (Mind a kettő JÓZSILETT.)

2. Újabbak:

Miben hasonlítanak az evőeszközök a folyóvizekre?

(Mindkettő lehet KANÁLIS.)

Miben tér el az árvagyerek a vízvezetéktől?

(Az utóbbinak VAN CSAPJA.)

Mi a különbség a réztál és a tévedés között?

(A réztál az csak réztál, de a tévedés lehet FATÁLIS.)

REJTVÉNY

I.

Vízszintes:

1. sok forró fegyver 8. buddhista iskola 9. kis híján két méter 10. részvénytársaság 11. az egyelőre helyes kiejtése 12. háziállat 13. osztályfőnök 14. elsüt 15. ütőkártya visszafelé 16. helyez 17. be kell fizetni 19. meghívott előadó 21. angol közsőné 22. kínai családnév 23. jegyez 24. élénkítő ital 25. Cupido 27.Pot 28. sokba kerülő grízhajó

Függőleges:

1. rügykezdemény 2. ...zug 3. nagybácsi felesége 4. hivatali cím 5. nyíróeszköz 6. Naso 7. szelet, amelyen végighajtanék 14. kalap pereme 15. varázsló visszafelé 16. édes tekeres 18. szolmizációs hang 20. abban az irányban 21. ahol lenni lehet 24. későbbre halaszt 26. ...gyilkos 27. viszlát

1	2	3		4	5		6	7
8				9			10	
11								
				12			13	
	14					15		
16				17	18			
19			20				21	
22			23			24		
25		26			27			
28								

II. Második rejtvényünk a jól ismert homoníma-feladat: a kitalálendő szóval azonos alakú, hangzású szókapcsolatot úgy kapjuk meg, hogy a meghatározást más szavakkal fejezzük ki. Például a feladat Jókai egyik regénye:

A meghatározás: „Te meg én (=mi) vacogva (=rcmegvén) csücsülünk (=ülünk)”.

A megoldás: **Mirc megvénülünk**

Feladataink:

1. Főtt étel (nyelvjárási szó)
Meghatározás: *növényi rész, de nem holnap*
2. Mindennapos használati tárgy
Meghatározás: *oszlop felületére*

Megfejtésként beküldendő a két szó, illetve a keresztrejtvény vízszintes 1. pontjának megoldása.

Aki mindkét rejtvényt megfejtette, és a helyes megoldást címünkre elküldte, sorsoláson vesz részt, és könyvet nyerhet. Azokat is hasonlóképpen jutalmazzuk, akik Nyelvi játszótér vagy Nyelvművelés című rovatunkhoz rendszeresen küldenek anyagot, vagy különösen érdekes példákkal gazdagítják lapunkat.

Postaláda

HÍREK

73 éves korában elhunyt *Imre Samu* akadémikus, a magyar nyelvjárástudomány kiemelkedő alakja. Egyik legjelentősebb munkája *A mai magyar nyelvjárások rendszere* című könyve (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.), mely *A magyar nyelvjárások atlasza* alapján készült, s máig a legteljesebb összefoglalása, illetve leírása a magyar dialektusoknak.

*

Károly Sándort nemrég 70. születésnapján köszönthettük. A professzor úrral készült interjút terveink szerint legközelebbi számunkban közöljük.

*

100 éve jelent meg a *Magyar nyelvtörténeti szótár* (2. kötete) *Szarvas Gábor* és *Simonyi Zsigmond* szerkesztésében.

Diákköri hírek

A magyar nyelvészeti TDK ebben a félévben többek között *Szűts Lászlót* és *Tóthné dr. Litovkina Annát* látja vendégül. Előadásaikban a diáknyelvről, illetve a közmondások elterjedtségéről is szó esik majd.

*

Az OTDK humán szekciójának rendezvényeit idén karunk szervezi április 4-től 6-ig. Diákkörünkben az országos versenyen a következő hallgatók indulnak: *Szathmári Éva* (V. évf.), *Noll Katalin* (III. évf.) és *Pintér Kinga* (III. évf.). Több kiváló dolgozat is készült a kari bemutatóra, de – különféle okok miatt – e munkák szerzői az országos versenyen való szereplést egyelőre nem vállalták. Munkájukról a diákkörben folyamatosan tájékozódhatnak az érdeklődők.

*

Diákkörünk tagja, *Gerstmár Rita* (III. évf.) *A mőri magyar és német nyelvjárás* című dolgozatával az 1990-ben meghirdetett mőri honismereti pályázaton I. díjat nyert. A dolgozatról részleteket fogunk majd közölni.

*

A nyelvjárások és a néprajz iránt érdeklődők figyelmét felhívjuk, hogy ebben az évben is szervezünk gyűjtőkirándulásokat; ezúttal Miskolc és Kalocsa környékére, valamint a Dél-Alföld néhány falujába. Ezen kívül a Néprajzi Tanszékkal közösen tavasszal 5 napos kirándulást indítunk Szatmár–Bereg tájaira. Jelentkezni a Néprajzi és a Magyar Nyelvészeti Tanszéken lehet.

Anyanyelvápolás

1990 végén megalakítottuk az Anyanyelvápolók Szövetségének bölcsészkar-i csoportját. Programunkban sok új ötlet is szerepel. Aki kedvet érez például a nyelvörkődéshez vagy szakkörök, előadások tartásához (stb.), azt szívesen látjuk körünkben. A csoport elnöke *Kiss Mónika* (V. évf.), titkára *Jónás Csaba* (IV. évf.). Az időszerű tennivalókról és programokról a faliújságon minden érdeklődőt értesítünk majd.

*

Lapunk anyagának bővítésére, színesítésére célszerűnek látjuk, ha minden érdeklődő hallgatót bevonunk az újság szerkesztésébe. Ezért – a bölcsészkar jól ismert központi hirdetőtábláján megjelölt helyen – nyitunk egy ötlet- és véleménygyűjtő ládát, s arra kérünk mindenkit, hogy ílmódon juttassa el hozzánk a lapunk profiljához illő bármilyen megjegyzését, véleményét, levelét, illetve publikációra szánt gépelt írását (névvel vagy anélkül). Köszönjük.

PÁLYÁZAT

☛ A Nyelvelő szerkesztőbizottsága és a Magyar Nyelvészeti Tudományos Diákkör pályázatot hirdet meg olyan dolgozatra, melynek témája valamilyen csoportnyelv vizsgálata.

☛ Bárki pályázhat, azonban elsősorban olyan általános és középiskolás fiatalok munkáit várjuk, akik saját közösségük nyelvhasználatát dolgozzák föl, akár szótárszerűen is. A munkához szempontokat és konkrét segítséget is adunk, ha a pályázó diák vagy tanára megkeresi szerkesztőségünket (a felelős szerkesztőt).

A pályamunka benyújtásának határideje: 1991. április 30.

A bírálatot szakzsűri végzi majd. A győztes pályamunka díja 2.000 Ft.

Kérjük, hogy a kész pályamunkákat a szerkesztőség címére a felelős szerkesztőhöz küldjék.

Szerkesztői utószó

A szerkesztő abban a reményben adja a Tisztelt Olvasó kezébe e folyóirat első számát, hogy a lap olvasása közben támadt gondolatait, ötleteit, véleményét Olvasónk megosztja majd velünk. Szeretnénk, ha a következő számban e rovatot valódi olvasói levelek tölthetnék meg. Szívesen adnánk helyet új rovatoknak is (például az általános és középiskolai magyartanítás, nyelvi nevelés gondjait jól ismerő pedagógus kollégák írásait is örömmel közölnénk).

Bármilyen véleményt szívesen fogadunk és meghallgatunk, tehát a kritikát, a bírálatot is.

Szeretnénk, ha lapunk az irodalom és a nyelvészet közös ügyét szolgálná, mely egyben a magyar kultúra ügye is. Hogy e két tudománynak (tantárgynak) a viszonya hogyan alakul majd, azon nem kevesebb múlik, mint egész nemzeti kultúránk jövője.

H. Tóth Tibor

A lap szerzői és munkatársai

Bicskei Dezsőné dr. Zsulán Julianna

- 1939-ben született Szegeden. A JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének adjunktusa.

Bordás Mátyás

- 1970-ben született Hódmezővásárhelyen. A JATE BTK másodéves, magyar-történelem szakos hallgatója.

Dr. Büky László

- 1941-ben született Nagykanizsán. A JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének vezető docense.

Gáspár Karolina

- 1969-ben született Szegeden. A JATE BTK harmadéves, magyar-történelem szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Gönczöl Andrea

- 1969-ben született Zebegényben. A JATE BTK másodéves, magyar szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Hártó Gábor

- 1968-ban született Zebegényben. A JATE BTK harmadéves, magyar-angol szakos hallgatója.

H. Tóth Tibor

- 1964-ben született Kiskunfélegyházán. A JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanársegéde. A szerkesztőbizottság tagja.

Kelemen Zoltán

- 1969-ben született Dombóváron. A JATE BTK másodéves, magyar-filozófia szakos hallgatója.

Kovács Boglárka

- 1970-ben született Budapesten. A JATE BTK harmadéves, magyar-történelem szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Mihály István

- 1970-ben született Marosvásárhelyen. A JATE BTK elsőéves, magyar szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Mikó Sándor

- 1967-ben született Nagylétán. A JATE ÁJTK negyedéves hallgatója.

Nagy Beáta

- 1970-ben született Székesfehérváron. A JATE BTK másodéves, magyar-orosz-finnugor szakos hallgatója.

Nagy Éva

- 1970-ben született Kapuvárott. A JATE BTK elsőéves, magyar-történelem szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Németh Miklós

- 1970-ben született Ajkán. A JATE BTK másodéves, magyar-történelem szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Piti Ferenc

- 1971-ben született Szentesen. A JATE BTK történelem – latin speciális képzés szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Soós Tibor

- 1969-ben született Esztergomban. A JATE BTK másodéves, magyar-történelem szakos hallgatója.

Szécsi Gábor

- 1966-ban született Kiskunhalason. A JATE BTK magyar-történelem – filozófia szakos ötödéves hallgatója, a Filozófiai Tanszék demonstrátora.

Támadi Rita

- 1971-ben született Budapesten. A JATE BTK elsőéves, magyar-történelem szakos hallgatója; a szerkesztőbizottság tagja.

Vecsernyés Ildikó

- 1969-ben született Szegeden. A JATE BTK negyedéves, magyar-történelem szakos hallgatója.

Zsigri Gyula

- 1960-ban született Budapesten. A JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékének tanársegéde.